

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Viltės Šeškevičiūtės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis
forma**

Exploitation for Forced Labour as a Form of Trafficking in Human Beings

Vadovė: Doc. dr. Ilona Michailovič

Recenzentas: Lekt. Marius Aidukas

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamos prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos, sampratos tarptautiniuose, Europos Sąjungos teisės aktuose, bei nacionaliniame baudžiamajame įstatyme. Aptariama prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymių analizė, išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimo atribojimas nuo kitų nusikaltimų, susijusių su išnaudojimu priverstiniam darbui. Analizuojant išnaudojimą priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formą nagrinėjami tarptautiniai bei Europos Sąjungos teisės aktai, susiję su prekyba žmonėmis, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, mokslinė literatūra, teismų praktika.

Pagrindiniai žodžiai: prekyba žmonėmis, išnaudojimas priverstiniam darbui, išnaudojimas paslaugoms, žmogaus laisvės suvaržymas.

This paper analyzes the concepts of human trafficking and exploitation for forced labor, as forms of human trafficking, in international and European Union legal acts, as well as in national criminal law. The analysis of the composition of the crime of human trafficking shows that exploitation for forced labor, as a form of human trafficking, separates the offense from other charges related to the crime of exploitation for forced labor. When analyzing exploitation for forced labor as a form of human trafficking, international and European Union legal acts related to human trafficking, the Criminal Code of the Republic of Lithuania, scientific literature, court practice are examined.

Key words: human trafficking, exploitation for forced labor, exploitation for services, restriction of human freedom.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. PREKYBA ŽMONĖMIS IR IŠNAUDOJIMAS PRIVERSTINIAM DARBUI TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KONTEKSTE.....	8
1.1. Sampratos problematika.....	8
1.2. Išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos paplitimas ...	18
2. PREKYBA ŽMONĖMIS IR IŠNAUDOJIMAS PRIVERSTINIAM DARBUI, KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS FORMA NACIONALINĖJE TEISĖJE.....	23
2.1. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos reglamentavimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme.....	23
2.2. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimų sudėčių analizė	29
2.2.1 Prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties analizė	29
2.2.2 Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip savarankiško, BK 147 ¹ įtvirtinto nusikaltimo sudėties analizė.....	37
3. IŠNAUDOJIMO PRIVERSTINIAM DARBUI AR PASLAUGOMS, NUSIKALTIMO, KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS FORMOS, BK 147 STRAIPSNIO PRASME ATRIBOJIMAS NUO KITŲ NUSIKALTIMŲ	41
3.1. Atribojimas nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147 ¹ straipsnis)	41
3.2. Atribojimas nuo naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis (BK 147 ² straipsnis)	44
3.3. Atribojimas nuo vaiko išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip vaiko pirkimo arba pardavimo formos (BK 157 straipsnis)	46
IŠVADOS.....	49
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	51
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58

IVADAS

Temos aktualumas: prekyba žmonėmis – vienas iš pelningiausių ir pavojingiausių šiuolaikinėje visuomenėje egzistuojančių nusikaltimų. Prekybai žmonėms įtaką daro įvairūs veiksniai: įsidarbinimo galimybių trūkumas, skurdas, ekonominė nelygybė, laisvas žmonių judėjimas tarp valstybių, kadangi didžioji dalis žmonių darbo ieško užsienio valstybėse dėl ten esančios didesnės darbo jėgos paklausos, dažnai ir didesnių atlyginimų. Kartu vis labiau tobulėjančios technologijos, tampa puikiu įrankiu asmenims verbuoti. Tačiau prekybos žmonėmis negalime laikyti nauju, vien tik su šiuolaikine visuomene ir globalizacijos procesais susijusiu reiškiniu, kadangi prekyba žmonėmis laikoma modernia vergovės forma, o vergovė egzistavo nuo seniausių istorinių laikų, tam įtakos turėjo kultūriniai, geografiniai veiksniai (Gutauskas, 2016, p. 193). Prekyba žmonėmis tai asmens, kaip prekės įgijimas, dažniausiai panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, arba pasinaudojant tam tikromis prekybos žmonėmis aukos asmeninėmis savybėmis, dėl kurių asmuo tampa labiau pažeidžiamas arba priklausomas nuo prekybą žmonėmis vykdančio asmens. Prekybos žmonėmis aukomis dažniausiai tampa sunkios materialinės padėties, menko išsilavinimo, darbo neturintys, socialinių įgūdžių, gyvenimiškos patirties stingantys asmenys, tiek vyrai, tiek moterys, netgi – vaikai (2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos..., 2022, p. p. 9-10).

Tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose prekyba žmonėmis ilgą laiką buvo sietina tik su asmenų išnaudojimu seksualinių paslaugų teikimui – prostitucijai, tačiau laikui bėgant teisės aktuose atsirado ir naujos prekybos žmonėmis formos – išnaudojimas vergijai ar panašiomis į vergiją sąlygomis, pornografijai, priverstinei fiktyviai santuokai, priverstiniam darbui ar paslaugoms.

Viena iš dažniausių prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų – išnaudojimas priverstiniam darbui. Būtent dėl šių priežasčių prekybai žmonėmis ir skirtingoms prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formoms skiriamas didelis dėmesys tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje, kartu ir Lietuvos nacionalinėje teisėje, siekiama kiek įmanoma didesnės šio nusikaltimo prevencijos, aukų apsaugos. Išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos, instituto nagrinėjimas teisinėje jurisprudencijoje nėra dažnas, teisinė doktrina šiuo klausimu nėra gausi, didesnis dėmesys skiriamas prekybos žmonėmis instituto atskleidimui. Pasaulyje prekybos žmonėmis įvairiems tikslams mastai yra didžiuliai, tačiau

manytina, kad didelė dalis šių nusikaltimų lieka neužregistruoti (Malloch, Rigby, 2016, p. 4). Nacionalinėje teismų praktikoje išnaudojimo priverstiniam darbui nusikaltimas, remiantis šiame darbe pateikiamais statistiniais duomenimis, taip pat pakankamai retas. Tai sietina su dideliu minėto nusikaltimo padarymo latentiskumu, t. y. didžioji dalis išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimų lieka neužregistruoti dėl nukentėjusiųjų baimės kreiptis į teisėsaugos institucijas, taip pat dėl aukų nesupratimo, kad jų atžvilgiu buvo padaryta nusikalstama veika (Bazylevas, Pajaujis, 2016, p. 31). Kadangi, prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos mastai tiek tarptautiniu mastu, tiek Lietuvoje nėra ženkliai mažėjantys, dėl sunkėjančios ekonominės padėties, pasaulinių konfliktų, didėjančios žmonių migracijos, pabėgėlių problemų visame pasaulyje, manytina, nagrinėtinos temos aktualumas ateityje tik didės, o nacionalinė teismų praktika šiuo klausimu taps gausesnė.

Šiame darbe išnaudojimas priverstiniam darbui aiškinamas kaip viena iš prekybos žmonėmis formų, todėl pateikiama prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties analizė. Kadangi išnaudojimas priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis forma pasireiškia kartu su kitais prekybos žmonėmis požymiais – alternatyviomis veikomis (asmenį įgyjant, parduodant, perkant, verbuojant ar kt.), panaudojant alternatyvius būdus kontrolei nukentėjusiojo atžvilgiu įgyti (panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, atimant galimybę priešintis ir kt.). Naujausiuose Europos Sąjungos teisės aktuose bei Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse kartu su viena iš alternatyvių prekybos žmonėmis formų – asmens išnaudojimu priverstiniam darbui, įvirtinta ir dar viena forma – asmenų išnaudojimas paslaugoms, todėl šiame darbe, apžvelgiamas ir asmenų išnaudojimo paslaugoms institutas.

Prekyba žmonėmis tarsi asmenų „paruošimas“ tolimesniam išnaudojimui priverstiniam darbui ar paslaugoms, tačiau, išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms gali veikti ir be prekybos žmonėmis požymio. Todėl, rašto darbe pateikiama ir atskirosios normos, susijusios tik su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms, nesant prekybos žmonėmis požymio, analizė. Kadangi išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms esmingai susijęs ir su kitais nusikaltimais – naudojimusi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, taip pat vaiko pirkimu arba pardavimu (kadangi viena iš vaiko išnaudojimo formų gali būti išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms), rašto darbe atskleidžiamas ir šių nusikaltimų ryšys bei atskyrimo problematika.

Darbo tikslas: atskleisti prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos sampratą, nusikaltimo sudėties požymius, ir ryšį su kitais nusikaltimais.

Darbo uždaviniai: (1) atskleisti prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos sampratą tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje, (2) atsakomybės už prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimų reglamentavimą Lietuvos baudžiamajame kodekse, (3) nusikaltimų sudėties požymius ir (4) sąsajas su kitais nusikaltimais, susijusiais su išnaudojimu priverstiniam darbui.

Darbo objektas: išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma.

Tyrimo metodai: darbo temai atskleisti naudojami šie metodai: dokumentų analizės – analizuojant tarptautinės, Europos Sąjungos teisės aktus ir teismų praktiką, lyginamasis metodas, lyginant skirtingų laikotarpių teisės aktus, atskleidžiant teisės aktuose pateikiamų sampratų skirtumus, lingvistinis metodas aiškinant tekste vartojamų teisinių sąvokų prasmę, teismų praktikoje pateikiamą argumentaciją bei duomenų analizės metodas analizuojant oficialios statistikos duomenis.

Darbo originalumas: ankstesnėse (2018-2022 m.) mokslinėse publikacijose bei magistro darbuose didesnis dėmesys skiriamas prekybos žmonėmis nusikaltimui, o ne atskiroms jo padarymo formoms. Šiame darbe pateikiama išsami prekybos žmonėmis nusikaltimo ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėties požymių analizė, išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos atskyrimas nuo kitų nusikaltimų. Tyrimas atliktas naudojant naujausius statistinius prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui duomenis, remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Jungtinių tautų narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro bei Europos Komisijos pateiktomis statistinių duomenų apžvalgomis. Analizuojama naujausia Lietuvos teismų praktika (2018-2021 m.), teismų sprendimų paieška atlikta remiantis Lietuvos teisinės duomenų bazės „Infoplex“ duomenimis, iš viso išanalizuota 11 įsigaliojusių Lietuvos teismų sprendimų.

Svarbiausi šaltiniai: Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. konvencija „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“, 2002 m. liepos 19 d. Tarybos Pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos u ja ir aukų apsaugos, baudžiamasis kodeksas, baudžiamojo kodekso

komentaras, naujausia mokslinė literatūra, nacionalinė 2018-2021 m. teismų praktika. Šių šaltinių pasirinkimą lėmė jų aktualumas – tarptautiniuose ir Europos sąjungos teisės aktuose pateikiamų sampratų apibrėžimas, veikų, susijusių su prekyba žmonėmis apibūdinimas, taip pat šių teisės aktų reikšmė nacionaliniam baudžiamajam įstatymui, teisės doktrininų šaltinių pasirinkimą lėmė mokslinėse publikacijose nagrinėjamos sąvokos, prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnio) bei išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147¹ straipsnio) nusikaltimų sudėties požymių analizė, taikymo problematika. Teismų praktikos analizė leido suprasti, su kokiais problemomis susiduria teismai, taikydami teisės normą, nustatančią atsakomybę už prekybą žmonėmis, kokiais argumentais remiantis išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis forma skiriama nuo kitų specialiųjų normų.

1. PREKYBA ŽMONĖMIS IR IŠNAUDOJIMAS PRIVERSTINIAM DARBUI TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KONTEKSTE

1.1. Sampratos problematika

Kadangi išnaudojimas priverstiniam darbui šiame darbe analizuojamas kaip viena iš prekybos žmonėmis nusikaltimo formų, svarbu aptarti ne tik prekybos žmonėmis sampratą, bet ir išnaudojimo priverstiniam darbui sampratą ir atsakomybės reglamentavimą tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje. Todėl toliau darbe aptariami svarbiausi tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai, susiję su prekyba žmonėmis.

Prekyba, tarptautinėje teisėje, šią sąvoką siejant su prekyba žmonėmis, pradėta naudoti dvidešimtojo amžiaus pradžioje, šį reiškinį siejant su baltąja vergija. Šiame kontekste, prekyba žmonėmis buvo susijusi su priverstiniu ar nesąžiningu įdarbinimu prostitucijai. Pirmieji nagrinėjamo reiškinio apibrėžimai tarptautinėje teisėje kildinami iš 1904 metais ir 1910 metais sudarytų tarptautinių susitarimų dėl bendradarbiavimo kovojant su prekyba baltosiomis vergėmis – šiuose dokumentuose „baltoji vergija“ apibrėžta kaip amoraliais tikslais moterų išnaudojimas kitų asmenų aistrai tenkinti, tačiau pabrėžiama, jog suaugusių moterų išnaudojimas siejamas su prievarta, apgaule ir piktnaudžiavimu įgaliojimais jų atžvilgiu (Fedosiuk, 2005, p. 72). Nors šiuose tarptautiniuose susitarimuose prekyba žmonėmis siejama išimtinai su moterų išnaudojimu prostitucijai, tačiau pateikiami ir nusikaltimo padarymo būdai (igijimas, suviliojimas) bei priemonės (panaudojant apgaulę, smurtą, grasinimus). 1904 ir 1910 metų tarptautiniai susitarimai tarsi atspirties taškas norint suprasti, kas šiandien laikoma prekyba žmonėmis, kadangi jie tarsi padėjo pagrindus 2000 m. lapkričio 15 d. Protokolui dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinamą ja bei 2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos Konvencijai „Dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, t. y. būtent iš 1904 ir 1910 metų tarptautinių susitarimų kildinami, vėliau tarptautiniuose ir Europos sąjungos teisės aktuose prekybą žmonėmis sudarantys elementai – būdai, priemonės ir tikslai (Allain, 2017, p. 31).

Jungtinių Tautų 1926 m. Konvencija dėl vergovės ir 1956 m. papildoma Konvencija dėl vergovės, vergų prekybos ir į vergovę panašių institutų bei praktikos panaikinimo – vadinamosios vergijos konvencijos prie prekybos žmonėmis sampratos formavimo prisidėjo tuo požiūriu, kad suformulavo šiuolaikinės vergijos ir prekybos vergais

sampratas: vergija, pagal šias konvencijas, tai asmens statusas arba padėtis, kai jo atžvilgiu iš dalies ar absoliučiai taikomi įgaliojimai, palyginami su nuosavybės teise, prekyba vergais apima visokį disponavimą vergu (įgijimą, pardavimą, keitimą, gabenimą), taip pat žmogaus pagrobimą, įgijimą ar disponavimą juo turint tikslą įstumti į vergiją (Fedosiuk, 2005, p. 72). Vergijos ir prekybos vergais sampratos itin reikšmingos tolimesnei prekybos žmonėmis, bei išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos sampratų raidai, kadangi, viena iš prekybos žmonėmis formų laikoma asmens išnaudojimas vergijai, o išnaudojamas priverstiniam darbui ar paslaugoms asmuo gali būti į vergiją panašiomis sąlygomis.

Dažniausiai preziumuojama, kad prekyba žmonėmis laikytinas žmogaus pardavimas teikti seksualines paslaugas, tačiau žmogaus pardavimas žemės ūkio darbams ar statyboms, kai yra išnaudojamas jo darbas, jis negali atsisakyti dirbti, negauna atlygio ir pan., paprastai nelaikomas prekyba žmonėmis, matyt todėl pirmieji teisiniai prekybos žmonėmis apibrėžimai šį kriminalinį reiškinį siejo tik su seksualiniu aukų išnaudojimu (Gutauskas, 2015, p. 52).

1949 m. Jungtinių tautų konvencija „Dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimo prostitucijos tikslams“ (toliau – 1949 m. Konvencija) preambulėje nurodoma, kad prostitucija ir prekyba žmonėmis prostitucijos tikslais – blogis, nesuderinamas su žmogaus orumu, keliantis pavojų asmens, šeimos ir bendruomenės gerovei. Konvencijoje, valstybėms narėms keliami pareiga nubausti kiekvieną asmenį, kuris tenkindamas kito aistras, vilioja ar išnaudoja kitą asmenį prostitucijai (nepaisant aukos sutikimo), laiko ar valdo viešnamį, ar sąmoningai dalyvauja viešnamio finansavime, sąmoningai išnuomoja pastatą ar kitą vietą kitiems asmenims, prostitucijos tikslais. Taigi, minėtoje Jungtinių tautų konvencijoje „Dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimo prostitucijos tikslams“ prekyba žmonėmis apibrėžiama per vieną iš jos tikslų – išnaudojimą prostitucijai, prekybos žmonėmis samprata, šioje konvencijoje neapibrėžiama. 1949 m. Konvencijos nuostatos, nors ir neapibrėžiančios prekybos žmonėmis sampratos, šio darbo kontekste yra svarbios, kadangi konvencijoje įtvirtinta atsakomybė ne tik už patį asmens išnaudojimą, bet ir už pasikėsinimą ir net gi rengimąsi padaryti vieną iš nurodytų veikų, dalyvavimą tokio pobūdžio veikose, taip pat bendrininkavimą. Iš to galima daryti išvadą, kad norima pabrėžti šiam nusikaltimui padaryti būdingą grupiškumą, organizuotumą, atkreipiant dėmesį į šio nusikaltimo pavojingumo pobūdį ir laipsnį.

1949 m. Konvencijoje priešingai nei aptartose ankstesnėse konvencijose, siekiama kontroliuoti bet kurios lyties asmenų prekybą prostitucijos tikslais, t. y. nėra nurodoma, kad prekybos prostitucija aukomis gali būti išimtinai tik moterys ir merginos, tačiau prekybos žmonėmis tikslas – prekyba žmonėmis siekiant išnaudoti juos prostitucijai išlieka nepakitęs. Šiame kontekste, svarbu paminėti ir **Pekino deklaraciją ir Pekino veiksmų platformą**, priimtą IV pasaulio moterų konferencijoje (Pekinas, 1995 m. rugsėjo 4-15 d.), kadangi šioje deklaracijoje, be to, kad daugiausiai dėmesio skiriama lygioms moterų teisėms, moterų diskriminacijai, smurtui prieš moteris, moterų ir mergaičių išnaudojimui, bet ir išskirta ir prekybos žmonėmis samprata. Prekyba žmonėmis apibūdinama remiantis aukščiau minėta 1949 m. Jungtinių tautų konvencija, tačiau prekybos žmonėmis samprata šiek tiek išplečiama praplečiant prekybos žmonėmis tikslų sampratą, t. y. prekyba žmonėmis apibrėžiama kaip prekyba moterimis ar merginomis, prostitucijai ar kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, bet ir priverstinėms santuokoms, priverstiniam darbui (Beijing Declaration and Platform for action, 1995). Taigi, Pekino deklaracija ir Pekino veiksmų platforma, tai pirmasis tarptautinis dokumentas, prekybą žmonėmis siejantis ne vien su prekyba prostitucijai, bet ir kitomis žmonių išnaudojimo formomis.

Paminėtina, kad pats svarbiausias tarptautinis dokumentas, skirtas kovai su prekyba žmonėmis – **2000 m. lapkričio 15 d. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą**. Minėtas Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, priimtas siekiant apibendrinti visus prekybos žmonėmis aspektus, t. y. įvairius tarptautinius dokumentus, apimančius kovos prieš asmenų, ypač moterų ir vaikų, išnaudojimą taisykles ir praktines priemones, apjungti vienu visuotiniu dokumentu. Būtent tai, parodo šio tarptautinio dokumento svarbą prekybos žmonėmis srityje. Šiame protokole prekyba žmonėmis apibrėžiama kaip žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Nurodoma, kad išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijai ir kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimui. Paminėtina, kad šiame protokole pirmą kartą

reglamentuota, kad aukos sutikimas neturi reikšmės, jei buvo panaudota viena iš aukščiau nurodytų priemonių (jėgos panaudojimas, prievarta, grobimas, apgaulė ir kt.). Pabrėžtina, kad pirmą kartą tvirtinta ir papildoma išnaudojimo forma, t. y. kartu su išnaudojimu priverstiniam darbui įtrauktas ir galimas asmens išnaudojimas paslaugoms. 2000 m. lapkričio 15 d. Protokole dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinamą ja, pateikiamas universalus prekybos žmonėmis apibrėžimas, nurodomi ne tik šio nusikaltimo padarymo būdai, poveikio aukai būdai, asmenų išnaudojimo sritys. Skirtingai nei visuose aukščiau minėtuose tarptautiniuose dokumentuose, šiame protokole pateikiama prekybos žmonėmis sąvoka pasižymi nuoseklumu ir išsamumu.

Kadangi kaip viena iš prekybos žmonėmis formų išskiriamas išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, tikslinga pateikti priverstinio darbo sampratą tarptautinėje teisėje. Išsamiausia išnaudojimo priverstiniam darbui samprata tarptautinėje teisėje pateikiama **1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos (toliau TDO) Konvencijoje dėl priverstinio ar privalomojo darbo**. Konvencijoje dėl priverstinio ar privalomojo darbo, priverstinis ar privalomasis darbas reiškia bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia. Minėtoje konvencijoje taip pat pažymėta, kad priverstiniu ar privalomuoju darbu nelaikoma darbas ar tarnyba, reikalaujamas pagal privalomosios karinės tarnybos įstatymus, darbas ar tarnyba tiesiogiai susijęs, ar visiškai savarankiškos valstybės pilietinių pareigų vykdymas, darbas ar tarnyba, kaip nuteisimo pasekmė, prižiūrint ir kontroliuojant valdžios institucijai, darbas ar tarnyba išreikalauti ypatingais atvejais – karo ar stichinės nelaimės grėsmės atveju (kilus gaisrui, badui, smarkiai epidemijai ir kt.), darbas ar tarnyba kai tai susiję su visuomeninėmis paslaugomis, kurias bendruomenės nariai atlieka savo bendruomenės labui.

Europos Sąjungos valstybės narės apribodamos savo suverenias teises, pripažįsta Europos Sąjungos teisės viršenybę, o nacionalinės teisės klausimai turi būti suderinti su Europos Sąjungos teisės nuostatomis, tai rodo, ne tik tarptautinės teisės bet ir Europos sąjungos teisės svarbą ir didelę įtaką nacionalinei teisei. Todėl, aptarus tarptautinės teisės aktus, tikslinga pereiti Europos Sąjungos teisės ir aptarti, kaip prekyba žmonėmis ir išnaudojimas priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis forma reglamentuoti Europos Sąjungos teisėje.

Dešimtojo dešimtmečio pradžioje vis daugiau dėmesio kovai su prekyba žmonėmis pradėjo skirti Europos Sąjungos institucijos (Fedosiuk, 2005, p. 73). Prekybos žmonėmis samprata buvo pateikta 1995 m. liepos 26 d. priimtos **Europolo Konvencijos priede**, šio

nusikaltimo apibrėžimo svarba siejama su siekiu, skatinti Europos Sąjungos valstybių bendradarbiavimą sunkių tarptautinių nusikaltimų srityje. Minėtoje Konvencijoje prekyba žmonėmis apibrėžta kaip asmens privertimas, faktiškai ir neteisėtai paklusti kitiems asmenims, panaudojant smurtą ar grasinimus arba piktnaudžiaujant galia ar intrigomis, siekiant išnaudoti jį prostitucijai, seksualiniam nepilnamečių išnaudojimui ir prievartavimui ar prekybai paliktais vaikais. Tai yra, nors šiame Konvencijos priede aiškiai apibrėžiami prekybos žmonėmis būdai, bei aukos paveikimui naudojami būdai, prekyba žmonėmis siejama su prostitucija ir seksualiniu išnaudojimu – kaip ir pirminiuose tarptautinės teisės aktuose, prekyba žmonėmis suprantama tik per prostitucijos ir seksualinio išnaudojimo prizmę.

Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. gegužės 19 d. rekomendacijoje Nr. R (2000) 11 „Dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais“, atsižvelgiama į tai, kad prekyba žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais gerokai peržengia valstybių sienas, todėl būtina sukurti vieningą Europai strategiją, skirtą kovai su šiuo nusikaltimu ir aukų apsaugai, užtikrinant, kad Valstybėse narėse taikomos nuostatos, susijusios su prekyba žmonėmis būtų veiksmingos ir suderintos su Europos Sąjungos keliamais reikalavimais. 2000 m. gegužės 19 d. rekomendacijos priėmimas sietinas su tuo metu itin išaugusiu prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais skaičiumi, ir šio nusikaltimo organizuotumu, t. y. kadangi prekyba žmonėmis didelį pelną nešantis „verslas“, juo naudojasi daug organizuotų nusikalstamų grupių. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad Europos Sąjungos teisėje buvo būtinas išsamesnis prekybos žmonėmis apibrėžimas. Minėtoje rekomendacijoje prekyba žmonėmis apima asmenų įsigijimą, išnaudojimą, gabenimą, migracijos organizavimą (nepaisant asmens sutikimo), šie veiksmai atliekami panaudojant prievartą, smurtą, grasinimus, apgaulę, piktnaudžiaujant valdžia arba asmens pažeidžiamumu, pažymėtina, kad nusikaltimas gali būti padaromas tiek fizinio, tiek juridinio asmens. Šia rekomendacija praplėsti veikos padarymo būdai bei priemonių, panaudojamų aukai paveikti sąrašas, tačiau pastebėtina, kad nėra išskirti prekybos žmonėmis tikslai.

2002 m. liepos 19 d. Tarybos Pamatinis sprendimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“, šiame Pamatiniame sprendime prekyba žmonėmis – tai sunkūs pagrindinių žmogaus laisvių ir žmogaus orumo pažeidimai, apimantys tokius negailestingus veiksmus kaip pažeidžiamų asmenų tvirkinimas ir apgaudinėjimas, taip pat smurtas, grasinimai, išnaudojimas ir prievarta. Pamatiniame sprendime numatyta, kad kiekviena valstybė narė, turi imtis visų reikiamų priemonių užtikrinti baudžiamumą už asmens samdymą (verbavimą), pervežimą,

perkėlimą (perdavimą), slėpimą, tolesnį jo priėmimą, įskaitant keitimąsi to asmens valdymu (kontrole) arba valdymo (kontrolės) perleidimą, panaudojant arba grasinant panaudoti smurtą, kitas prievartos formas, apgaulę, sukčiavimą, piktnaudžiaujant turima valdžia arba pasinaudojant bejėgiška asmens padėtimi, darant ar gaunant mokėjimus ar lengvatas siekiant gauti kitą asmenį valdančio asmens sutikimą siekiant pasinaudoti to asmens darbu arba paslaugomis, įskaitant mažiausiai prievartinį darbą arba paslaugas, vergovę arba į ją panašią veiklą ar priverčiamąjį darbą arba siekiant priversti kitus asmenis užsiimti prostitucija arba norint atlikti kitų formų seksualinį išnaudojimą, įskaitant pornografiją. Taigi, Pamatiniame sprendime „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“ pirmą kartą kartu su išnaudojimu priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis forma, nurodomas ir galimas asmenų išnaudojimas paslaugoms. Pažymėtina, kad ši platesnė prekybos žmonėmis forma reglamentuota visuose Europos Sąjungos teisės aktuose, susijusiuose su prekyba žmonėmis, priimtuose po 2002 m. Šiame pamatiniame sprendime taip pat nustatyta, kad aukos sutikimas, panaudojant vieną iš aukščiau minėtų veikos padarymo būdų neturi reikšmės. Pamatiniame sprendime keliama pareiga valstybėms narėms kriminalizuoti kurstymą bei bendrininkavimą, taip pat pasikėsinimą prekybai žmonėmis. Pamatinis sprendimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“, kitaip nei aukščiau analizuoti Europos Sąjungos teisės aktai, detalizuoja veikos padarymo būdus, prievartos panaudojimo būdus bei tikslus, prekyba žmonėmis siejama ne vien su aukos išnaudojimu seksualiniais tikslais, tačiau išskiriamos ir kitos prekybos žmonėmis formos: prievartinis darbas arba paslaugos, vergovė, priverčiamasis darbas.

Dar platesnė prekybos žmonėmis sąvoka pateikiama **2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos Konvencijoje „Dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“**, šioje Konvencijoje prekyba žmonėmis reiškia žmonių verbavimą, pervežimą, perdavimą, slėpimą ar jų priėmimą grasinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant įgaliojimais ar pažeidžiama padėtimi arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Išnaudojimas apima bent jau kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą.

Naujausias ir išsamiausias teisės aktas prekybos žmonėmis srityje **Europos Sąjungos teisėje – 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos“**, kuria buvo

pakeistas 2002 m. liepos 19 d. Tarybos pamatinis sprendimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“. Direktyvos 2 straipsnyje pateikiamas prekybos žmonėmis apibrėžimas – prekyba žmonėmis tai asmenų verbavimas, vežimas, perdavimas, laikymas ar priėmimas, įskaitant tų asmenų kontrolės perėmimą ar perdavimą, grasinant arba panaudojant jėgą ar kitokią prievartą, pagrobiant, sukčiaujant arba apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi arba pasinaudojant asmens pažeidžiamumu, duodant arba gaunant pinigų ar naudos siekiant kitą asmenį kontroliuojančio asmens sutikimo, kai šios veikos tikslas yra išnaudojimas. Tame pačiame straipsnyje nurodoma, kad išnaudojimas apima bent jau kitų asmenų prostitucijos išnaudojimą ar kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, įskaitant elgetavimą, vergiją ar į vergiją panašią praktiką, priverstinę tarnystę, išnaudojimą įtraukiant į nusikalstamą veiką, arba organų išėmimą. Direktyvoje taip pat nurodoma, kad prekyba žmonėmis – sunkus nusikaltimas, dažnai susijęs su organizuotu nusikalstamumu, šiuo nusikaltimu šiurkščiai pažeidžiamos pagrindinės žmogaus teisės. Šioje direktyvoje, lyginant ją su ankščiau galiojusiu Pamatiniu sprendimu pateikiama platesnė prekybos žmonėmis sąvoka, išsamiau apibrėžiama prekybos žmonėmis nusikaltimo objektyvioji pusė (verbavimas, vežimas, laikymas, priėmimas) taip pat plačiau aiškinami nusikaltimo padarymo būdai. Pamatiniame sprendime išskiriamas apgaulinėjimas, smurtas, grasinimai, išnaudojimas, prievarta, direktyvoje papildomai atsiranda grasinimas panaudoti jėgą arba jos panaudojimas, sukčiavimas, piktnaudžiavimas padėtimi, pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu. Prekybos žmonėmis apibrėžimo išplėtimą galima sieti su pasikeitusiais nusikaltimo darymo būdais, kadangi keičiantis visuomenei, ekonomikai (nukentėjusieji į prekybos žmonėmis ir išnaudojimo pinkles dažnai patenka dėl skurdo, o kaltinamieji šia veika verčiasi dėl didelio nešamo pelno) tobulėjant technologijoms, keičiasi ir nusikaltimų padarymas, taip pat platesnį apibrėžimą galima sieti su Europos Sąjungos tikslu, kovos su prekybos žmonėmis srityje – užkirsti šiam nusikaltimui kelią, apsaugoti prekybos žmonėmis aukas, t. y. platesnis apibrėžimas tarsi praplečia kriminalizuojamų veikų ratą, taip užtikrinant, kad nei vienas ši nusikaltimą padaręs asmuo neliktų nenubaustas. Šioje direktyvoje taip pat pateikta priverstinio elgetavimo sąvoka, kuri apibrėžiama kaip priverstinio darbo arba paslaugų forma, kaip apibrėžta dar 1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos Konvencijoje Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo, todėl prekybos žmonėmis apibrėžtis išnaudojimą verčiant elgetauti, įskaitant parduoto priklausomo asmens naudojimą elgetavimui, apima tik tada, kai yra visi priverstinio darbo ar paslaugų požymiai.

Apžvelgus Europos Sąjungos teisės aktus ir jų raidą prekybos žmonėmis srityje, tikslinga apžvelgti, **kaip Europos Sąjungos teisėje apibrėžiamas išnaudojimas priverstiniam darbui**, kadangi, kaip minėta, tai turi didelę reikšmę ir įtaką ir Lietuvos nacionalinei teisei. Pirmiausia, paminėtina, kad išnaudojimo priverstiniam darbui draudimas siejamas su prigimtinių ir pagrindinių žmogaus teisių gynimu – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnyje nurodoma – „niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas“, taip pat „niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą“. Konvencija priimta remiantis Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 metų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, būtent tuo, kad deklaracija siekiama skelbiamas teises visuotinai ir veiksmingai pripažinti ir jų laikytis. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje nurodomas vergijos ir visų jos formų draudimas, bei kiekvieno teisė į darbą, laisvą darbo pasirinkimą. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje papildomai nurodoma, kad priverčiamuoju ar privalomuoju darbu nelaikomas darbas, atliekamas kalnimo, arba lygtinio atleidimo nuo kalnimo laikotarpiu, karinė tarnyba, tarnyba būtina nepaprastosios padėties ar nelaimių, keliančių pavojų visuomenės egzistavimui atveju, darbas ar tarnyba, esantys įprastinių pilietinių pareigų dalimi. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, 5 straipsnyje taip pat yra nustatytas vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas: „niekas negali būti verčiamas dirbti priverčiamąjį ar privalomąjį darbą“, „Prekyba žmonėmis draudžiama“. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui veikų kriminalizavimas ir nukentėjusiųjų apsaugos svarba, kildinama iš žmogaus prigimtinės teisės į laisvę ir žmogaus teisės pasirinkti darbą laisva valia, todėl prekyba žmonėmis ir priverčiamasis darbas privalo būti uždrausti įstatymu.

Prekyba žmonėmis ir išnaudojimas priverstiniam darbui, kaip viena iš prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų, remiantis aukščiau pateiktais statistiniais duomenimis dažnas nusikaltimas Europos Sąjungos valstybėse narėse. Europos Žmogaus teisių teismo išaiškinimai ir priimti sprendimai yra vienas iš valstybių narių baudžiamosios teisės šaltinių, todėl toliau pateikiamas keletas pavyzdžių, kaip tokio pobūdžio bylas – kokiais išaiškinimais remiantis sprendžia viena iš svarbiausių Europos Sąjungos institucijų – Europos Žmogaus teisių teismas (toliau tekste EŽTT). Toliau tekste pateikiami EŽTT išaiškinimai trejose bylose, šios bylos pasirinktos dėl išsamių teismo išaiškinimų.

EŽTT byloje Chowdury ir kiti prieš Graikiją pareiškėjai buvo asmenys, įdarbinti sezoniniam darbui, jiems buvo pažadėtas 22 eurų užmokestis už 7 valandų darbą, asmenys

kasdien dirbdavo po 12 valandų, prižiūrint ginkluotiems sargybiniams, tačiau darbdaviai pažymėjo, kad atlyginimą šie gaus tik tuo atveju, jei ir toliau liks dirbti ūkyje. Gyvenimo sąlygos taip pat buvo nežmoniškos – nukentėjusieji gyveno lūšnynuose iš kartono, bambuko, be tualetų ir tekančio vandens. Šioje byloje 2017 m. kovo 30 d. priimtame sprendime reikšmingi keli teismo išaiškinimai: pirmiausia, teismo nuomone, priverstinis darbas turėtų būtų siejamas su fizine ar psichine prievarta, esant darbdavio piktnaudžiavimui galia arba pasinaudojant darbuotojų pažeidžiamumu, siekiant juos išnaudoti. Priverstinio darbo sąvoką teismas aiškino remdamasis TDO konvencijos „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“ 2 straipsnio 1 dalimi, priverstinį darbą aiškinant, kaip bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad pagal TDO išaiškinimus, asmenį išnaudojant priverstiniam darbui gali būti pasitelkiamas smurtas, psichologinių kančių sukėlimas, grasinimai perduoti informaciją policijai ar imigracijos institucijoms (atvejais, kai priverstiniam darbui išnaudojami imigrantai), darbuotojų tapatybės dokumentų pasisavinimas, taip pat svarbu vertinti asmens įtraukimą į priverstinį darbą – iš pradžių auka dėl apgaulės gali sutikti dirbti, o vėliau suprasti, kad darbo atsisakyti negali, dėl fizinės ar psichologinės prievartos, tokiais atvejais, kai auka į priverstinį darbą įtraukiama gavus jos sutikimą panaudojus apgaulę ar sukčiavimą, aukos sutikimas neturi reikšmės. Remiantis teismo išaiškinimu – išnaudojimas priverstiniam darbui, viena iš prekybos žmonėmis formų, o priverstinio darbo aiškinimas remiantis prekybos žmonėmis sąvoka išryškina šių dviejų nusikaltimų ryšį.

2017 m. sausio 17 d. sprendime J ir kiti prieš Austriją, pareiškėjai – Filipinų piliečiai išvykę dirbti į Jungtinius Arabų Emyratus. Asmenims pradėjus dirbti iš jų buvo atimti tapatybės dokumentai, asmenys buvo išnaudojami, jiems nebuvo mokamas atlyginimas, darbas buvo sunkus – ilgos darbo valandos, didelis fizinis krūvis. Pareiškėjai į prekybą žmonėmis įtraukti įdarbinus juos per valstybėje veikusią įdarbinimo agentūrą, taigi, pasinaudojus nukentėjusiųjų patiklumu, pažeidžiamumu, buvo sudaromas įspūdis, kad asmenys įdarbinami per patikimą darbdavį. Dirbti asmenys buvo verčiami naudojant grasinimus, fizinį smurtą. Taip pat asmenys trumpam laikui buvo perkelti dirbti į kitą valstybę – tai tik patvirtina prekybos žmonėmis nusikaltimo pavojingumą, neapsiribojimą viena valstybe. Byloje išskirti TDO kriterijai, leidžiantys identifikuoti priverstinį darbą: grasinimų ir fizinio smurto prieš auką panaudojimas; darbuotojų judėjimo apribojimas; darbas už skolas; darbo užmokesčio sulaikymas, asmens dokumentų paėmimas; grasinimas perduoti asmenį valdžios institucijoms,

kai išnaudojimo priverstiniam darbui auka nelegalus migrantas. Taip pat svarbus ir EŽTT pateiktas išaiškinimas, kad savanoriškas asmens sutikimas dirbti pasiekiamas manipuliacija, arba informacijos nuslėpimu – apgaule, net jeigu darbuotojas dirbti sutiko laisva valia, visais atvejais pripažįstamas priverstinio darbu. Byloje teismas taip pat pažymėjo, kad priverstinio darbo ir prekybos žmonėmis nereikėtų painioti su vergija, taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad ne visas priverstinis darbas yra prekyba žmonėmis, lygiai taip pat ne visa prekyba žmonėmis yra vergija. Prekybos žmonėmis procesas tarsi „paruošiamasis“ tolesnio asmenų išnaudojimo etapas, tačiau prekyba žmonėmis gali veikti be tolesnio išnaudojimo etapo, kaip ir išnaudojimas priverstiniam darbui gali veikti be ankstesnio prekybos žmonėmis požymio.

Atlikus dar vienos EŽTT nagrinėtos bylos – 2020 m. birželio 25 d. sprendimo S. M. prieš Kroatiją analizę, galima dar šiek tiek praplėsti TDO apibūdintus priverstinio darbo požymius. Byloje priverstinio darbo sąvoka aiškinama remiantis TDO konvencija „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“, t. y. priverstinio darbu laikomas bet koks darbas ar tarnyba, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia, papildomai aiškinama, kad sąvoką sudaro trys elementai ir pateikiamas jų paaiškinimas: 1) darbu ar tarnyba laikomas visų rūšių darbas, paslaugos, bet kurioj veikloje, pramonės šakoje ir sektoriuje, darbas ar tarnyba gali būti susijęs tiek su viešuoju tiek su privačiu sektoriumi. 2) grasinimas nuobauda gali pasireikšti daugybe skirtingų nuobaudų, tai gali būti baudžiamosios sankcijos, tiesioginės ar netiesioginės prievartos formos, fizinis smurtas, psichologiniai grasinimai, grasinimas darbo užmokesčio nemokėjimu, 3) asmens nesutikimas darbo ar tarnybos atlikti laisva valia reiškia laisvo darbuotojo sutikimo nebuvimą ir asmens laisvės išeiti iš darbo bet kuriuo metu nebuvimą, šis požymis gali pasireikšti darbdavio duodamais melagingais pažadais, apgaule, kurių nesant darbuotojas nebūtų sutikęs dirbti. Taip pat išskiriami priverstinio darbo požymiai (gali būti vienas, arba keli, tačiau pabrėžiama, kad vien įstatymų susijusių su darbo sąlygų reikalavimais užtikrinimo pažeidimas pats savaime negali būti laikomas priverstinio darbu): piktnaudžiavimas pažeidžiamumu, apgaulė, judėjimo apribojimas, asmenų izoliacija, fizinis/ seksualinis smurtas, bauginimas, grasinimai, asmens tapatybės dokumentų atėmimas, darbo užmokesčio sulaikymas, darbas už įsiskolinimus, netinkamų darbo ir gyvenimo sąlygų sudarymas, dideli darbo viršvalandžiai.

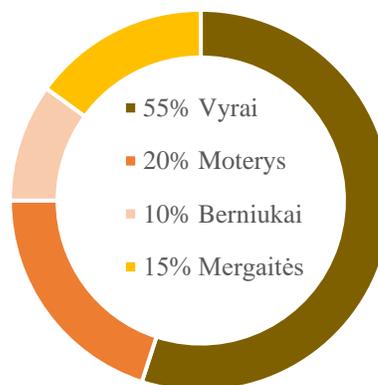
1.2 Išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos paplitimas

Prekyba žmonėmis gali pasireikšti įvairiomis formomis, viena jų – išnaudojimas priverstiniam darbui. Siekiant atskleisti šios prekybos žmonėmis formos paplitimą tarptautiniu mastu, atliekama statistinių 2016 m., 2018 m. ir 2020 m. duomenų analizė. Statistinių duomenų apžvalgos Jungtinių tautų Narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro, leidžiamos kas dvejus metus, todėl analizuojamas pasirinktų metų periodas), analizuojant bendrą prekybos žmonėmis aukų išnaudojamų priverstiniam darbui ar paslaugoms asmenų skaičių pagal lytį.

2016 m. (54 valstybių pateikusių duomenis) duomenys atskleidžia, kad iš visų prekybos žmonėmis aukų moterų priverstiniam darbui buvo išnaudojama 20 proc., aukų vyrų 55 proc. 15 proc. mergaičių, 10 proc. berniukų (mergaitėmis ir berniukais laikomi vaikai iki 18 metų). 34 proc. visų prekybos žmonėmis aukų buvo išnaudojami priverstiniam darbui (Global report on trafficking in persons 2018, p. 28-33). (1 pav.)

1 pav. Prekybos žmonėmis aukų, išnaudotų priverstiniam darbui skaičius pagal lytį procentais 2016 m.

Išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius procentais 2016 m., %

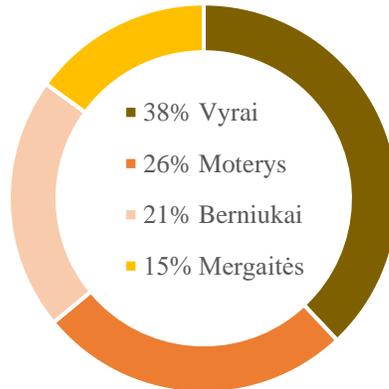
Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro duomenimis. Prieiga per internetą:<https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf>.

2018 m. (106 valstybių duomenimis), priverstiniam darbui iš visų prekybos žmonėmis aukų išnaudojama buvo 26 proc. moterų, 38 proc. vyrų, 15 proc. mergaičių ir 21 proc. berniukų.

38 proc. visų prekybos žmonėmis aukų buvo išnaudojamos priverstiniam darbui (Global report on trafficking in persons, 2020, p. 34-36). (2 pav.)

2 pav. Prekybos žmonėmis aukų, išnaudotų priverstiniam darbui skaičius pagal lytį procentais 2018 m.

Išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius procentais 2018 m., %

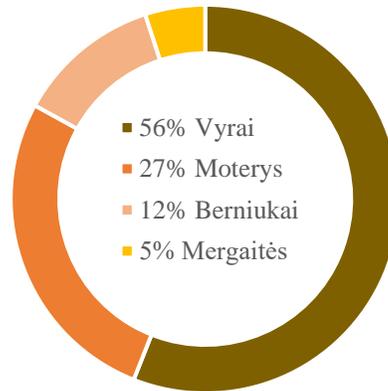

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro duomenimis. Prieiga per internetą:<https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf>.

2020 m. (104 valstybių duomenimis) iš visų prekybos žmonėmis aukų priverstiniam darbui buvo išnaudojama 27 proc. moterų, 56 proc. vyrų, 5 proc. mergaičių ir 12 proc. berniukų. 39 proc. visų prekybos žmonėmis aukų buvo išnaudojamos priverstiniam darbui (Global report on trafficking in persons, 2022, p. 36) (3 pav.). Dažniausios priverstinio darbo sritys susijusios su žmonių išnaudojimu paslaugų sektoriuje, gamyboje, statybose (dažniausiai išnaudojami migrantai, pasinaudojant nesąžininga įdarbinimo praktika) žemdirbystėje (dažnai išnaudojami migrantai ieškantys sezoninio darbo, taip pat žmonės, kurie „gimę“ vergovėje dėl savo socialinio statuso ar paveldėtų skolų) (Global Estimates of Modern Slavery, 2022, p. 31).

3 pav. Prekybos žmonėmis aukų, išnaudotų priverstiniam darbui skaičius pagal lytį procentais 2020 m.

Išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius procentais 2020 m., %

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuro duomenimis. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf>.

Remiantis statistiniais duomenimis, dažniausiai prekybos žmonėmis aukomis, jas išnaudojant priverstiniam darbui tampa vyrai ir berniukai, tai sietina su išnaudojimo priverstiniam darbui sritimis – išnaudojimu žemės ūkyje, žvejybos sektoriuje, namų ūkio darbuose (Global report on trafficking in persons, 2022, p. 37). Vyrai ir berniukai priverstiniam darbui išnaudojami dažniau todėl, kad jis sietinas su didesniu fiziniu krūviu ir jėgos panaudojimu. Moterys ir mergaitės dažniausiai išnaudojamos prostitucijai ir kitoms seksualinio išnaudojimo formoms (Global report on trafficking in persons, 2020, p. 36). Didesnių pokyčių statistiniuose duomenyse nepastebėtina – išnaudojimo priverstiniam darbui aukų skaičius kinta nežymiai, pastebėtinai didesnis pokytis susijęs su vyrų ir berniukų, išnaudojamų priverstiniam darbui skaičiumi analizuotu laikotarpiu, konkrečios priežastys šiam augimui pagrįsti statistinių duomenų apibendrinimuose nepateikiamos, tačiau manytina, kad didžiausią įtaką turi įvairios socialinės ir ekonominės krizės, migracija (Bazylevas, Pajaujįs, 2016, p. 10).

Analizuoti statistiniai duomenys rodo kad išnaudojimas priverstiniam darbui itin aktuali problema tarptautiniu mastu, kadangi nepastebimas šio nusikaltimo mažėjimas. Pažymėtina, kad pateikti duomenys neatspindi tikrojo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam

darbui masto – šių nusikalstamų veikų paplitimas pasaulyje dar didesnis, kadangi ne visos nusikalstamos veikos susijusios su prekyba žmonėmis atskleidžiamos, dažniausiai dėl nukentėjusiųjų baimės, ir galimybių kreiptis į teisėsaugos pareigūnus nebuvimo, ne visos veikos susijusios su prekyba žmonėmis užfiksuojamos ir atskleidžiamos, todėl nepatenka į oficialiąją statistiką.

Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos statistika Europos Sąjungoje labai panaši, lyginant su prekyba žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui statistiniais duomenimis tarptautiniu mastu. Prekyba žmonėmis ją darantiems asmenims labai pelningas nusikaltimas, apytikriais skaičiavimais metinis prekybos žmonėmis pelnas – 29,4 milijardai eurų, 25,8 milijardai eurų iš prekybos žmonėmis seksualinėms paslaugoms, 3,4 milijardai eurų pelnas gaunamas iš prekybos žmonėmis juos išnaudojant priverstiniam darbui (The TBH financial business model, 2015, p. 12). Prekybos žmonėmis reiškiniui būdingos tam tikros pasikartojančios tendencijos, naujos problemos ir besiformuojančios tendencijos. Bendras registruotų nukentėjusiųjų skaičius – 14 145 kurį Europos Sąjungos valstybės narės nurodė dvejų metų (2017 ir 2018) ataskaitose, palyginti su ankstesniu ataskaitiniu laikotarpiu, yra didesnis. Tikėtina, kad tikrasis nukentėjusiųjų skaičius yra gerokai didesnis negu pranešama, nes daugelis nukentėjusiųjų tebėra nenustatomi (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai, 2020, p. 4). Dažniausios sritys, kuriose priverstiniam darbui išnaudojamos prekybos žmonėmis aukos: žemės ūkio sektorius (įskaitant sezoninį darbą), privačios įdarbinimo agentūros, statybų pramonė, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų sektorius, valymo paslaugų sektorius, namų ūkio darbų, priežiūros paslaugų, slaugos namų, visą parą dirbančių parduotuvių, barų, automobilių plovyklų, atliekų surinkimo ir perdirbimo verslo, miškininkystės, tekstilės ir drabužių, maisto gamybos ir perdirbimo bei pakavimo sektoriai. (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai, 2020, p. 6). Nuo išnaudojimo darbe daugiausia nukenčia vyrai (68 proc.), nors tam tikruose sektoriuose, ypač namų ūkio darbų, priežiūros veiklos arba valymo paslaugų sektoriuose, nuo jo daugiausia nukenčia moterys. Be to, valstybės narės pranešė, kad išnaudojimo darbe tikslais vykdomos prekybos žmonėmis aukomis vis dažniau tampa vaikai (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai, 2020, p. 6).

Taigi, išdėstyti statistiniai duomenys patvirtina, kad tokie faktoriai, kaip ekonominės ir socialinės krizės, globalizacija, migracija, migracijos politika, paties nusikaltimo pelningumas, latentškumas lemia, kad prekyba žmonėmis išlieka dažnas nusikaltimas, aukų skaičius bėgant

metams kinta nežymiai t. y. nepastebimas mažėjimas, o išnaudojimas priverstiniam darbui išlieka viena iš populiariausių aukos išnaudojimo formų.

2. PREKYBA ŽMONĖMIS IR IŠNAUDOJIMAS PRIVERSTINIAM DARBUI, KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS FORMA NACIONALINĖJE TEISĖJE

2.1. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos reglamentavimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme

Apžvelgus tarptautinius ir Europos Sąjungos teisės aktus, susijusius su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu priverstiniam darbui, remiantis tuo, kad nacionalinėje teisėje turi būti įgyvendinami tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose, valstybėms narėms keliami reikalavimai (BK 1 straipsnio 3 dalis), toliau rašto darbe aptariama kaip šios sąvokos atskleidžiamos nacionalinėje teisėje ir kokią įtaką tarptautiniai dokumentai padarė nacionalinei teisei. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje skelbiama – „Žmogaus asmuo neliečiamas“, o 48 straipsnyje nurodoma – „Priverčiamas darbas draudžiamas“, vadinasi, tiek prekybos žmonėmis (vertinant ją per asmens neliečiamumą, garbės ir orumo gynimą), tiek išnaudojimo priverstiniam darbui draudimas pirmiausia kildinamas iš Konstitucijos. Pirmąkart už prekybą žmonėmis Lietuvoje baudžiamoji atsakomybė įtvirtinta tik 1998 liepos 2 d. (tik – lyginant su tuo, kad tarptautinėje teisėje prekybos žmonėmis instituto samprata apibrėžta 1904 m.) įstatymu, papildant baudžiamąjį (tuometinės Lietuvos tarybų socialistinės respublikos) kodeksą 131⁽³⁾ straipsniu, kuriame buvo numatyta, kad baudžiamas asmens pardavimas ar kitoks perleidimas arba asmens įgijimas turint tikslą jį seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija arba gauti materialinę ar kitokią asmeninę naudą, taip pat asmens gabenimas prostitucijai į Lietuvą arba už Lietuvos ribų.

Vėliau, 2003 m. gegužės 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (toliau tekste – BK ir LR BK) baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis reglamentuota 147 straipsniu, kuris, lyginant su anksčiau minėtu baudžiamuoju kodeksu, susiaurintas – baudžiama už asmens pardavimą, pirkimą ar kitokį perleidimą ar įgijimą turint tikslą gauti turtinės ar kitokios asmeninės naudos, taigi, naujojoje normoje, lyginant su prieš tai galiojusia, nebeliko tikslo priversti asmenį užsiimti prostitucija, šis nusikaltimas kriminalizuotas atskirame, BK 307 straipsnyje. Prekybos žmonėmis norma dar kartą keista 2005 m. birželio 30 d. įsigaliojus BK pakeitimams, siekiant įgyvendinti 2000 m. lapkričio 15 d. priimtą JTO konvenciją prieš tarptautinį nusikalstamumą papildančiame protokole „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“ ir Tarybos Pagrindų sprendime „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“, pateiktus

prekybos žmonėmis apibrėžimus, buvo pakeistas BK 147 straipsnis, jis papildytas trinare struktūra. Šiuo įstatymu buvo išplėsta BK 147 straipsnyje numatytos prekybos žmonėmis sudėties objektyvioji pusė, numatant, kad nusikaltimas gali būti padaromas alternatyviais veiksmais: verbavimu, gabenimu ar žmogaus laikymu nelaisvėje, taip pat apibrėžti šios veikos alternatyvūs padarymo būdai (panaudojant fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimant galimybę priešintis, arba pasinaudojant nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudojant apgaulę, arba sumokant pinigus ar suteikiant kitokią turtinę naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį). Minėtuojų įstatymu pakeisti ir prekybos žmonėmis sudėties subjektyvieji požymiai: vietoje „tikslo gauti turtinės ar kitokios asmeninės naudos turėjimo“ numatyti alternatyvūs požymiai „kaltininko žinojimas arba siekimas, kad nukentėjęs asmuo būtų įtrauktas į prostituciją ar būtų pelnomasi iš šio asmens prostitucijos arba jis būtų išnaudojamas pornografijai ar priverstiniam darbui“ (Švedas *et al.*, 2022, p. 142-143). Pažymėtina, kad nei vienas iš anksčiau minėtų tarptautinių bei regioninių teisės aktų imperatyviai nenurodo, kad valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose būtų pažodžiui išdėstyta juose nurodyta prekybos žmonėmis definicija. Šiuo atžvilgiu svarbu, jog valstybės savarankiškai pasirinkdamos tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimo būdą, užtikrintų, jog kiekviena pateiktuose apibrėžimuose uždrausta veika būtų kriminalizuota ir pagal valstybės nacionalinius įstatymus (Mickevičius, 2005, p. 127). Tai yra, nėra reikalaujama pažodinio sąvokų perkėlimo į nacionalinę teisę, svarbiausia užtikrinti veikų kriminalizavimą, kad nei vienas šias veikas padaręs asmuo, neliktų nenubaustas.

Prekybos žmonėmis sąvoka į nacionalinę teisę buvo perkelta pateikiant labai ilgą ir sudėtingą apibrėžimą. Vertinant LR BK 147 straipsnio atitiktį jau minėtiems 2000 m. lapkričio 15 d. JTO protokolui ir 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos sprendimui darytina išvada, kad šių aktų nuostatos iš esmės įgyvendintos, vienintelis skirtumas – tai tiek tiek siauresnis LR BK 147 straipsnio požiūris į išnaudojimo sritis. Pavyzdžiui, JTO protokole ir EST sprendime dar minimos tokios išnaudojimo sritys kaip vergija, taip pat veikla, panaši į vergiją, o LR BK šie požymiai neminimi (Fedosiuk, 2007, p. 57). Tiek Pagrindų sprendime tiek BK atskleidžiamas prekybos žmonėmis tikslas – siekis išnaudoti asmenį prostitucijai, priverčiamajam darbui ir iš to gauti turtinės ar kitokios naudos. BK 147 straipsnis 2012 metais įstatymu keistas siekiant įgyvendinti 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeitusią Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, šiuo įstatymu BK 147 straipsnyje

numatytos prekybos žmonėmis sudėties objektyvioji pusė papildyta alternatyviais požymiais: „priimdamas pinigus ar gaudamas kitokią naudą“, taip pat turinės naudos gavimo ar suteikimo požymiai buvo pakeisti į bet kokios naudos gavimą ar suteikimą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį. Šiuo įstatymu papildyti ir prekybos žmonėmis sudėties subjektyvieji požymiai, t. y. kaltininko žinojimas ar siekimas, kad nukentėjęs asmuo būtų išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti arba kitais išnaudojimo tikslais. Kartu šiuo įstatymu BK 147 straipsnis papildytas požymiu, pagal kurį nukentėjusiojo sutikimas dėl jo įtraukimo į prostituciją ar išnaudojimo elgetavimui ir pan. nėra svarbus (Švedas *et al.*, 2022, p. 142-143).

2005 m. birželio 23 d. baudžiamojo kodekso pakeitimo bei papildymo įstatymu, siekiant imtis veiksmingų priemonių kovai su prekyba žmonėmis ir įgyvendinant 2002 m. liepos 19 d. Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR BK buvo papildytas 147¹ straipsniu „Išnaudojimas priverstiniam darbui“. Straipsnį sudarė trinarė struktūra, pirmoje dalyje nurodant, kad baudžiama už fizinio smurto panaudojimą, grasinimus, ar kitaip atimant galimybę priešintis, arba pasinaudojant žmogaus priklausomumu jis neteisėtai verčiamas dirbti tam tikrą darbą, kvalifikuojantis nusikaltimo požymis – vertimas žmogų dirbti vergovės ar kitokiomis nežmoniškoms sąlygomis. Minėtoji norma keista dar du kartus – 2012 m. birželio 30 d. BK pakeitimo ir papildymo įstatymu praplėsti ne tik nusikaltimo padarymo būdai (panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, apgaulę arba kitus šio kodekso 147 straipsnyje nurodytus būdus), plačiau apibūdinama ir nusikaltimo padarymo objektyvioji pusė – prie išnaudojimo dirbti tam tikrą darbą pridedamas išnaudojimas teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą, taigi, šiame kodekso pakeitime pirmą kartą nurodoma alternatyvi asmens išnaudojimo forma - išnaudojimas paslaugoms. Galima teigti, kad šios naujos formos įtraukimas į kodekso normą sietinas su tikslesniu minėto Pagrindų sprendimo įgyvendinimu, kadangi, kaip minėta aukščiau, Pagrindų sprendime yra išskiriamos ir paslaugos (sprendimo versijoje anglų kalba *services* t. y. vertimas visiškai atitinka žodžio paslaugoms parinkimą). Antrasis ir naujausias 2020 m. lapkričio 5 dienos LR BK straipsnių pakeitimo įstatymu priimtas, BK 147¹ straipsnio pakeitimas susijęs su normos papildymu nauja 3 dalimi, kurioje nurodomas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas – nukentėjęs nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms asmuo yra atleidžiamas nuo baudžiamosios

atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti, dėl jam padarytos šiame straipsnyje numatytos veikos.

Aptarus prekybos išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos reglamentavimą nacionalinėje teisėje, toliau pateikiama šio nusikaltimo padarymo statistika 2017-2021 metais.

1 lentelė. Baudžiamųjų bylų statistika pagal BK 147 straipsnį „Prekyba žmonėmis“ ir BK 147¹ straipsnį „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“, 2017-2021

Metai	Ikiteisminiai tyrimai pradėti pagal BK 147	Iš jų dėl išnaudojimo priverstiniam darbui	Į teismą perduotos bylos (pagal BK 147)	Teisme išnagrinėtos bylos (pagal BK 147)	Ikiteisminiai tyrimai pradėti pagal BK 147 ¹	Į teismą perduotos bylos (pagal BK 147 ¹)	Teisme išnagrinėtos bylos (pagal BK 147 ¹)
2017	21	5	19	16	2	3	3
2018	10	3	7	17 (likutis metų pradžioje 21 byla)	2	0	2 (likutis metų pradžioje 4 bylos)
2019	10	1	13	11	1	1	0
2020	9	3	8	6	1	1	2 (likutis metų pradžioje 3 bylos)
2021	7	3	7	10 (likutis metų pradžioje 15 bylų)	-	0	2 (likutis metų pradžioje 2 bylos)
Iš viso	57	15	54	60	6	5	9

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2017-2021 m. kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalgomis. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/kova-su-prekyba-zmonemis-1>>.

Pagal BK 147 straipsnį „Prekyba žmonėmis“, 2017-2021 m. buvo pradėti 57 ikiteisminiai tyrimai, iš jų 15 (26 proc.) ikiteisminių tyrimų buvo pradėta dėl išnaudojimo priverstiniam darbui (1 lentelė). Lietuvoje 2017 m. užregistruotos 14 728 nusikalstamos veikos iš jų ištirtos 5165, 2018 m. užregistruotos 15 019 nusikalstamos veikos, iš jų ištirta 5977, 2019 m. užregistruotos 13 054 nusikalstamos veikos, ištirtos 5223, 2020 m. registruotos 12 928 nusikalstamos veikos, iš jų ištirta 7772, 2021 m. užregistruotos 10 087 nusikalstamos veikos, iš jų ištirtos 6401.

Pažymėtina, kad pirmos instancijos teismams buvo perduotos 54 bylos. Analizuojant 2017-2021 m. duomenis matomas pradėtų ikiteisminių tyrimų pagal BK 147 straipsnį

mažėjimas, tačiau ikiteisminių tyrimų dėl išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos skaičius ženkliai nesikeičia, pastaruosius du metus išlieka tapatus. Ikiteisminiai tyrimai, pradėti pagal BK 147¹ straipsnį, remiantis statistiniais duomenimis nėra dažni, vos 1-2 per metus, pažymėtina, kad 2021 m. pagal šį straipsnį nepradėtas nei vienas ikiteisminis tyrimas.

2017 m. tendencija, kad nukentėjusieji dažniausiai buvo verbuojami žodžiu išliko, keletas asmenų nukentėjo susidomėję darbo skelbimais. Nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis užsieniečiai buvo verbuojami žodžiu ir per tarpininkavimo įdarbinant įmones. Nukentėjusiųjų įtraukimą į prekybą žmonėmis 2017 m. lėmė pasinaudojimas pažeidžiamumu, apgaulė (Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje..., 2018, p. 6).

2018 m. taip pat dažniausi naudoti prekybos žmonėmis padarymo būdai – verbavimas žodžiu, kiek rečiau internetu ar per skelbimus spaudoje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad prekybai žmonėmis būtent priverstiniam darbui dažniausiai taikomas verbavimo būdas – internetu ir žodžiu. Pagrindinis nukentėjusiųjų asmenų valios palenkimo būdas buvo jų pažeidžiamumas ir apgaulė, kai kuriais atvejais jų priklausomumas nuo prekeivio žmonėmis, fizinis smurtas, gauta ar suteikta kitokia nauda asmeniui, kuris kontroliavo nukentėjusį asmenį. 2018 Lietuvos pirmosios instancijos teismams buvo perduota 10 baudžiamųjų bylų dėl prekybos žmonėmis, išnagrinėta 19 baudžiamųjų bylų, 31 asmuo nuteistas pagal 147 straipsnį, 4 asmenys pagal 147 ir 147¹ straipsnių sutaptį, pagal 147¹ straipsnį 2018 m. nebuvo nuteistas nei vienas asmuo (Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje..., 2019, p. 5).

2019 m., kaip ir ankstesniais 2018 m., nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis dažniausiai verbuojami žodžiu, rečiau internetu ar skelbimais spaudoje. Tendencijos verbuoti žodžiu, internetu ir per skelbimus spaudoje išlieka būdingos prekybos žmonėmis įvairaus seksualinio išnaudojimo formoms. Kitoms prekybos žmonėmis formoms verbuojama tik žodžiu. Pagrindinėmis priežastimis, dėl ko nukentėję asmenys priėmė prekeivių žmonėmis pasiūlymus (valios palenkimo būdas), buvo jų pažeidžiamumas ir apgaulė, rečiau grasinimai ar fizinis smurtas (2019 metų kovos su prekyba žmonėmis..., 2020, p. 4-8).

2020 m. nukentėjusieji dažniausiai verbuojami žodžiu, dažniausi nukentėjusiųjų valios palenkimo būdai – pažeidžiamumas ir apgaulė, rečiau fizinis smurtas. 2021 m. kaip ir ankstesniais metais, nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis dažniausiai verbuojami žodžiu, rečiau – internetu ar per skelbimus spaudoje, nukentėjusiųjų valios palenkimo būdai išlieka panašūs kaip ir ankstesniais metais. Nusikalstamos veikos vykdomos pasinaudojant

nukentėjusiųjų pažeidžiamumu, t. y. sunkia materialine padėtimi, elgesio ir sveikatos sutrikimais, jų gyvenimiška nepatyrimu, naivumu, patiklumu, apgaule pažadant gerą materialinį atlygį, taip pat tuo, kad aukos neturi tvirtų socialinių ryšių, gyvena rizikos šeimose arba jų artimieji yra mirę. Pasitaikė atvejų, kai aukų pasipriešinimas buvo palaužiamas panaudojant psichologinį smurtą ar pasinaudojant aukų turimomis priklausomybėmis nuo alkoholio ir (ar) narkotinių medžiagų (2021 m. kovos su prekyba žmonėmis..., 2021, p. 9-10).

Remiantis 2017-2021 m. statistikos duomenis, galima teigti, kad dažniausias ir per minėtą laikotarpį nekintantis nukentėjusiųjų verbavimo būdas – žodžiu, tačiau vis dažniau nukentėjusieji verbuojami internetu ir per skelbimus, tai galima sieti su vis tobulėjančiomis technologijomis. Nusikalstamos veikos aptariamam laikotarpiu padaromos pasinaudojant nukentėjusiųjų pažeidžiamumu bei priklausomumu. Pats populiariausias valios palenkimo būdas – apgaulės panaudojimas.

Atlikus 2017-2021 m. statistinių duomenų analizę galima teigti, kad skirtingais metais didelių pokyčių prekybos žmonėmis bei asmenų išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms srityje nėra pastebima, tačiau matomas pradedamų ikiteisminių tyrimų skaičiaus mažėjimas. Svarbu pabrėžti, kad pradedamų ikiteisminių tyrimų skaičius neparodo realios situacijos, kadangi prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimai latentiški. Šių nusikaltimų latentškumas sietinas su tuo, kad prekybos žmonėmis aukos dažniausiai yra nelinkusios kreiptis pagalbos, dauguma aukų nesuvokia savo patirties kaip prekybos žmonėmis priverstiniam darbui atvejo, traktuoja tai kaip apgavystę arba sukčiavimą, dažniausiai tai yra būdinga žemesnio socialinio sluoksnio ar asocialiems žmonėms, kiti yra linkę neigti savo patirtį, nes patirta socialinė trauma ir patriarchalinė socializacija neleidžia jiems pripažinti, kad jie buvo tapę prekybos žmonėmis aukomis (Janušauskienė, 2014, p. 65).

Apibendrinus, nacionalinio baudžiamojo įstatymo straipsniai, susiję su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu priverstiniam darbui keisti net keletą kartų, didelę įtaką prekybos žmonėmis reglamentavimui padarė tarptautinė teisė bei Europos Sąjungos teisės reikalavimai. BK straipsniai susiję su nusikaltimais žmogaus laisvei pasižymi sudėtinga, ilga, skirtingais alternatyviais požymiais, skirtingais padarymo būdais išreikšta struktūra. Apibendrinant statistinių duomenų, susijusių su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms analizę galima daryti išvadą, kad Lietuvoje nusikaltimas susijęs su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms nesudaro didelės procentinės dalies bendro nusikalstamų

veikų skaičiaus kontekste (tik apie vieną proc.), tačiau tam didelės įtakos turi didelis nusikaltimo latentiškumas.

2.2. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimų sudėčių analizė

2.2.1 Prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties analizė

Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, šiame darbe analizuojamas kaip viena iš prekybos žmonėmis nusikaltimo formų, todėl aptarus prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sampratą bei reglamentavimą skirtinguose, skirtingų laikotarpių tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktuose, pabrėžus tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų svarbą nacionalinei teisei, bei prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms sampratą ir perkėlimą į LR BK, toliau aptariami prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymiai.

Prekyba žmonėmis kaip minėta, reglamentuota BK 147 straipsnyje, nusikaltimų ir baudžiamųjų nusikaltimų žmogaus laisvei skyriuje, todėl visų šiame straipsnyje reglamentuotų nusikalstamų veikų rūšinis objektas – žmogaus laisvė. BK 147 straipsnyje įtvirtinto nusikaltimo **objektas** – žmogaus veiksmų laisvė, kuri suvaržoma šiuo nusikaltimu. Šio nusikaltimo **dalyku** gali būti ir žmogus – prekiaujant žmonėmis nusikalstamos veikos dalykas – asmuo (Piesliakas, 2006, p. 297).

Laisvė šiuo atveju gali būti suprantama kaip laisvė pasirinkti elgesio variantą, buvimo vietą, laisvę galima suprasti ir kaip laisvės pasirinkti norimą darbą suvaržymą, tais atvejais, kai asmuo ne savo noru užverbuojamas ir įtraukiamas į darbą sunkiomis, alinančiomis ar net panašiomis į vergiją sąlygomis ir nėra laisvas nuspręsti tokio darbo nedirbti. Asmens laisvė šioje normoje turi būti suprantama plačiau – tai ne tik asmens fizinės laisvės suvaržymas (pavyzdžiui, asmenį uždarant, atimant asmens tapatybės dokumentus su tikslu suvaržyti galimybę asmeniui keisti savo buvimo vietą), bet ir asmens valios suvaržymas (kaip pavyzdžiui, auka sutinka dirbti savo laisva valia – tačiau jos sutikimas pasiekiamas apgaule ar manipuliacijomis). Prekybos žmonėmis nusikaltimo **nukentėjusysis** – fizinis asmuo, tačiau pabrėžtina, kad nukentėjusysis turi būti sulaukęs 18 metų, kadangi prekiaujant nepilnamečiu asmeniu taikoma specialioji norma, numatyta BK 157 straipsnyje. Šio nusikaltimo nukentėjusiuoju gali būti tiek vyras, tiek moteris, tačiau remiantis pirmame skyriuje nagrinėtais

statistiniais duomenimis, nukentėjusiojo lytis dažniausiai siejama su konkrečia išnaudojimo forma, t. y. vyrai dažniau išnaudojami priverstiniam darbui ar paslaugoms, moterys – seksualinio ar su prostitucija susijusio išnaudojimo formoms. Prekyboje žmonėmis su šio nusikaltimo auka elgiamasi kaip su daiktu, preke.

BK 147 straipsnyje pateikiamos net 7 alternatyvios veikos, apibūdinančios prekybos žmonėmis **objektyviają pusę**: pardavimas, pirkimas, kitoks perleidimas, įgijimas, verbavimas, gabenimas ar laikymas nelaisvėje. Prekybos žmonėmis nusikaltimas gali būti padaromas tik aktyviais veiksmais, nors, skirtinguose šaltiniuose nurodoma, kad veika gali būti padaroma ir neveikimu pavyzdžiui, asmenį laikant nelaisvėje, kadangi kaltas asmuo nukentėjusįjį laikydamas nelaisvėje jokių aktyvių veiksmų tarsi neatlieka. Tačiau, neveikimo požymis doktrinoje taip pat kritikuojamas aiškinant pačią „laikymo“ sąvoką. Viena iš šio žodžio reikšmių, tinkančių analizuojamai temai, yra „turėti, kad nenukristų, neištrūktų“, tai rodo, kad kaltininkas turi kažką aktyviai daryti, stengtis, kad auka neištrūktų, ir tai reiškia aktyvų veikimą (Burda *et.al.*, 2007, p. 14). Todėl sutiktina su autorių, teigiančių, kad veikos gali būti padaromos tik veikimu, nuomone, kadangi net ir laikant asmenį nelaisvėje kaltininkas visgi turi imtis tam tikrų veiksmų – asmenis užrakinti, saugoti, kad šie nepabėgtų, atimti tapatybės dokumentus (siekiant išlaikyti asmenis vienoje vietoje), taip pat manytina, asmenį laikant nelaisvėje kaltininkas turėtų naudoti grasinimus ar fizinį smurtą siekdamas nukentėjusįjį įbauginti. BK 147 straipsnio 1 dalyje nurodytos veikos – alternatyvios, todėl baudžiamajai atsakomybei kilti pakanka, kad būtų padaryta bent viena iš nurodytų veikų.

Pirmoji iš BK 147 straipsnio 1 dalyje pateikiamų alternatyvių veikų – pardavimas. Paminėtina, kad pardavimui ar pirkimui, šioje veikoje, nėra taikomos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytos pirkimo-pardavimo santykių taisyklės, nes žmogus negali būti civilinių teisinių santykių objektas, dėl šios priežasties pardavimas ir pirkimas turi būti suprantami taip, kaip tai numato baudžiamasis įstatymas (Abramavičius *et.al.*, 2009, p. 162). Kadangi, kaip minėta, prekybos žmonėmis nusikaltime su nukentėjusiuoju elgiamasi kaip su preke, pardavimas, šioje veikoje, tai sandoris, kurio metu nukentėjusysis perleidžiamas kitam asmeniui, pirkimas – priešingas pardavimui sandoris, t. y. atlygintinis prekybos žmonėmis aukos įgijimas, įgyjant galimybę šį asmenį kontroliuoti.

Kitoks perleidimas – bet koks kitas veiksmas, nesusijęs su asmens pardavimu, kai vienas asmuo prekybos žmonėmis auką perleidžia, o kitas – įgyja, kitokiu asmens perleidimu galima

laikyti aukos pagrobimą, padovanojimą, perleidimą už skolas, svarbiausia, kad nukentėjusįjį įgyjančiam asmeniui būtų suteikiama visiška aukos kontrolė.

Verbavimas tai yra specifinė asmens įgijimo forma, pasireiškianti aktyviais kaltininko veiksmais siekiant palenkti nukentėjusiojo valią bei perimti asmenį savo kontrolėn. Teisinėje doktrinoje nurodoma, kad verbavimas gali pasireikšti panaudojant apgaulę (pavyzdžiui, pažadant asmeniui pelningą darbą užsienio valstybėje), fizinį smurtą, grasinimus (pavyzdžiui, grasinant paviešinti konfidencialią ar jautrią informaciją apie auką). Teismų praktikoje galima rasti ir kiek platesnį kaltininko naudojamų aktyvių veiksmų, kuriais pasireiškia verbavimas apibūdinimą: paprastai, kaltininko aktyvūs veiksmai laikomi asmens įkalbinėjimu (skatinimu, raginimu, pažadais, siūlymais), siekiant, kad asmuo pasirinktų tokį elgesio variantą (sutiktų su siūlymu, išvyktų svetur ir kt.), kuris suteiks galimybes vėliau asmenį kontroliuoti, juo manipuliuoti ir išnaudoti (Lietuvos Apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019). Verbavimas laikomas baigtu pradėjus atitinkamus verbavimo veiksmus, naudojant vieną ar kelis asmens valios palenkimo būdus, nepavykęs verbavimas taip pat yra baigtas nusikaltimas (Abramavičius *et.al.*, 2009, p. 162).

Gabenimas apima bet kokią asmens fizinį perkėlimą iš vienos vietos į kitą, panaudojant transporto priemones, gabenimu laikomas tiek asmens transportavimas valstybės viduje, tiek asmenį gabenant į užsienio valstybę, kaltininkas turi žinoti, kad gabenamas asmuo bus išnaudojamas. Be to, gabenimu, remiantis teismų praktika, laikomi ir tie atvejai, kai kaltininkas pats asmeniškai fiziškai auką negabena, tačiau asmens judėjimas yra iš anksto suplanuotas ir nulemtas kaltininko veiksmais ir jo tyčios turiniu (Lietuvos Apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019). Laikymas nelaisvėje tai asmens laisvės apribojimas, kuris sietinas tiek su asmens judėjimo laisve, neleidžiant asmeniui keisti buvimo vietos, asmens judesių suvaržymas – surišant asmenį, uždarant, taip pat asmuo laikomas nelaisvėje gali būti ir tada, kai faktiškai asmens laisvė nėra apribota, t. y. asmuo tarsi ir turi galimybę keisti buvimo vietą, tačiau sulaukdamas grasinimų, fizinio smurto pakeisti savo buvimo vietos negali. Pavyzdžiui, vienoje iš baudžiamųjų bylų asmens laisvė buvo suvaržyta nugabenus nukentėjusįjį į rūsį, kur asmuo buvo laikomas nelaisvėje apie dvi valandas jį užrakinus (Kauno apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-12-966/2019).

Nors BK 147 straipsnyje nurodyta, kad veikos kvalifikavimui nukentėjusiojo sutikimas būti išnaudojamu neturi reikšmės, tačiau asmens sutikimas (ypatingai veikose, susijusiose su

išnaudojimu prostitucijai arba priverstiniam darbui) itin dažnas kaltinamųjų pasitelkiamas argumentas, neva paneigiantis prekybos žmonėmis nusikaltimo buvimą. Pavyzdžiui, „Nuteistieji apeliaciniuose skunduose teigia, kad R. Č. pats buvo suinteresuotas ir sutiko dirbti, visuomet buvo laisvas, galėjo nesutikti važiuoti į Angliją, galėjo išeiti iš L. O. buto“ „Kiekvienu atveju asmenys patys apsisprendė laisva valia, kad nori važiuoti dirbti į Jungtinę Karalystę, t. y. jiems R. D. siūlė padėti įsidarbinti, nes jo darbovietėje trūko darbuotojų, o jie su jo (R. D.) siūlomomis sąlygomis sutiko.“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193-487/2021) (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49-487/2021). Tačiau su šiuo argumentu negalima sutikti. Nors, baudžiamosios teisės doktrinoje yra nurodoma, kad nukentėjusiojo asmens sutikimas šalina kaltininko atsakomybę, pabrėžtina, kad toks sutikimas turi būti laisvas ir nevaržomas, t. y. sutikimui išgauti neturėtų būti naudojamas fizinis smurtas, grasinimai, ar naudojimas asmens priklausomumu. Teismų praktika taip pat tokių kaltininkų argumentų nelaiko kaip paneigiančių nusikalstamos veikos sudėties jų veiksmuose buvimo. Pirmajame rašto darbo skyriuje analizuotuose tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose, taip pat pabrėžiama, kad asmens sutikimo būti išnaudojamam, išgauto panaudojus bent vieną iš asmens valios palenkimo būdų negalima laikyti savanorišku. Teismų praktikoje yra nurodoma, kad aukos sutikimas nepaneigia sandorio priešingumo žmogaus laisvei, o asmens sutikimas dirbti neturi reikšmės, kai prekybos žmonėmis atveju poveikis žmogaus laisvei daromas grasinant arba panaudojant jėgą ar kitokią prievartą, pagrobiant, sukčiaujant arba apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi arba pasinaudojant asmens pažeidžiamumu, duodant arba gaunant pinigų ar naudos siekiant kitą asmenį kontroliuojančio asmens sutikimo (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2021 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021).

Prekybai žmonėmis kvalifikuoti pagal BK 147 straipsnį būtina nustatyti bent vieną iš **objektyviosios pusės fakultatyviųjų požymių** – asmens valios palenkimo būdų: panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, kitaip atimant galimybę priešintis, pasinaudojant asmens priklausomumu, pažeidžiamumu, panaudojant apgaule, sumokant pinigus, gaunant ar suteikiant kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį asmenį. Šių būdų panaudojimas yra priemonė, padedanti kaltininkui įgyvendinti vieną (ar kelias) iš alternatyvių daromų veikų. BK išvardyti nukentėjusiojo asmens valios palenkimo būdai yra alternatyvūs, todėl prekybai žmonėmis konstatuoti pakanka nustatyti bent vieną iš jų. Paminėtina, kad

įstatymų leidėjas pateikia išsamų asmens valios palenkimo būdų sąrašą, todėl veikos padarymas naudojant kitas priemones nėra laikomas prekyba žmonėmis (Abramavičius *et.al.*, 2009, p. 164).

Pirmasis iš valios palenkimo būdų - **fizinio smurto panaudojimas** – veiksmų, kuriais pažeidžiamas nukentėjusio asmens kūno neliečiamumas, žmogaus kūno audinių ar organų anatomicinis vientisumas arba jų funkcijos, panaudojimas, pavyzdžiui, suduodant asmeniui kumščiais, spardant asmenį į įvairias kūno vietas, sukeltiant fizinį skausmą. Prie fizinio smurto priskiriamas ir prievartinis asmens apsvaiginimas alkoholiu, narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis (Burda *et.al.*, 2007, p. 16). Grasinimai – grasinamojo pobūdžio veiksmai, kurie gali būti išreiškiami įvairiai: žodžiu, gestu, kūno kalba, gali būti nukreipti tiek į nukentėjusįjį, tiek į jam artimus asmenis, tačiau, svarbiausia kad grasinimai būtų realūs. Kitoks galimybės priešintis atėmimas tai būdų, kurių neapima fizinio smurto ar grasinimų panaudojimas, panaudojimas, kaip pavyzdžiui, asmens apsvaiginimas (tačiau apsvaiginama auka turi būti savanoriškai, t. y. pavyzdžiui, pati savo noru vartodama alkoholį ar psichotropines medžiagas, jeigu auka apsvaiginama prieš savo valią, tai bus laikoma fizinio smurto panaudojimu). Šis požymis glaudžiai susijęs ir netgi kažkiek sutampa su komentuojamo straipsnio dispozicijoje nurodytu alternatyviu veiksmu „laikymu nelaisvėje“, tačiau būtina pažymėti, kad nusikalstamoje veikoje „laikymu nelaisvėje“ akcentuojamas asmens turėjimas savo kontrolėje, o tai pasiekama naudojant asmens valios palenkimo būdus, tarp jų nukentėjusio asmens galimybės priešintis atėmimą. Prekybos žmonėmis atveju itin dažnai naudojamosi aukos priklausomumu arba pažeidžiamumu. Pažeidžiamumu galima laikyti tokius atvejus, kai kaltininkas naudojasi pavyzdžiui, sunkia aukos materialine padėtimi. Apie aukos pažeidžiamumą galėtų signalizuoti tokie požymiai, kaip darbo neturėjimas, menkas išsilavinimas, turėjimas išlaikytinių, aukos priklausomybė nuo ją prižiūrinčių asmenų ar kt. (Gruodytė *et.al.*, 2021, p. 133). Pažeidžiamumas gali būti įvairių rūšių – fizinis psichologinis, emocinis, socialinis, ekonominis, visa tai lemia nesaugų aukos statusą, ir palengvina asmens įtraukimą į prekybą žmonėmis, dažnai tai palengvina ir asmens sutikimą būti išnaudojamam. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo nustatyta, kad kaltinamieji pasinaudojo asmens pažeidžiamumu, kuris kilo iš sunkios materialinės ir socialinės padėties, žemo išsilavinimo, užsienio kalbos nemokėjimo, o asmenų priklausomumą lėmė skolų buvimas (Lietuvos Apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019).

Teismų praktikoje yra pabrėžiama, kad **kaltininkas turi žinoti apie nukentėjusiojo pažeidžiamumą**, t. y. turi būti nustatyta, kad jis įgyvendindamas tam tikrus nusikalstamus veiksmus suvokė ar numanė sunkią nukentėjusiojo padėtį ir tuo naudojosi. Be to, šis požymis turi būti objektyviai bylos duomenimis nustatytas ir individualizuotas. Pavyzdžiui vienoje iš analizuotų bylų kaltinamieji neigė žinoję apie nukentėjusiųjų socialinę ir materialinę padėtį, tačiau teismo nuomone tai paneigia kaltinamųjų veiksmai susiję su kelionės bilietų pirkimu, siūlymu paskolinti ir skolinamų pinigų, taip pat tai, kad kaltinamieji kaip ir nukentėjusieji buvo kilę iš vienos vietovės, t. y. vieni kitiems buvo žinomi (Lietuvos Apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019)

Pasinaudojimas asmens priklausomumu prekybos žmonėmis, taip pat ir priverstinio darbo atvejais gali būti siejamas su darbo neturėjimu, giminyste, tarnyba. Pasinaudojimas priklausomumu – tai specifinė psichinės prievartos rūšis, kai nukentėjusiajam tiesiogiai arba užuominomis leidžiama suprasti, jog norint išvengti tam tikrų nemalonumų jis privalo paklusti kaltininko, nuo kurio priklauso, valiai. Šios kategorijos bylose pasinaudojimas priklausomumu gali pasireikšti ir kaip piktnaudžiavimas kaltininko veiksmais sukurta asmens laisvę varžančia padėtimi, pvz., atėmus tapatybės dokumentus, kelionės bilietus, kitokius svarbius dokumentus, kuriais iš esmės apribojama nukentėjusiojo judėjimo galimybė, taip pat ir tada, kai nukentėjusysis, siekiant nukentėjusiojo išnaudojimo, kaltininko veiksmais paverčiamas skolininku ir dėl to tampa nuo jo priklausomas ir pan. (Lietuvos Apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019).

Dar vienas iš **asmens valios palenkimo būdų – apgaulės panaudojimas**, tai tyčinis nukentėjusiojo suklaidinimas, siekiant kad suklaidintasis priimtų sprendimą, naudingą kaltininkui. Remiantis antroje šio darbo dalyje pateiktais 2017-2021 m. statistiniais duomenimis, apie dažniausiai panaudojamus nukentėjusiųjų valios palenkimo būdus, tai vienas iš dažniausiai panaudojamų būdų siekiant išnaudoti asmenis. Apgaulės naudojimas ypatingai dažnas siekiant asmenis išnaudoti priverstiniam darbui – pateikiant nukentėjusiesiems melagingą informaciją apie būsimą darbą, jo sąlygas, darbo užmokestį, dažnai asmenų sutikimas dirbti taip pat išgaunamas apgaulės būdu, asmenys sutinka susivilioję iš pažiūros palankiomis siūlomomis darbo sąlygomis (dažniausiai nurodomomis fiksuotomis valandomis), dideliu darbo užmokesčiu, gyvenamosios vietos suteikimu, kelionės apmokėjimu ir pan. Apgaulė taip pat naudojama pateikiant suklastotus dokumentus, pasirašant fiktyvias darbo sutartis (taip nukentėjusiesiems tarsi sudaromas įspūdis kad asmenys negali būti

apgauti). Svarbu kad apgaulė būtų esminė, t. y. kad asmuo būtų suklaidinamas dėl aplinkybių, lemiančių jo apsisprendimą. Pavyzdžiui, vienoje iš baudžiamųjų bylų, kaltinamasis turėdamas tikslą auką išnaudoti priverstiniam darbui, internete radęs skelbimą apie ieškomą darbą, susisieko su nukentėjusiuoju ir pasiūlė jam vairuotojo darbą. Pasinaudojęs apgaulė – teigdamas kad darbas bus lengvai suderinamas su studijomis, pažadėdamas 400 Eur darbo užmokestį, sudarė fiktyvią darbo sutartį ir taip sudarė patikimo darbdavio įvaizdį, taigi galima teigti, kad šioje byloje panaudota apgaulė buvo esminė, kadangi dėl pažadėtų palankių nukentėjusiajam darbo sąlygų šis pasirašė darbo sutartį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-13-719/2020).

Kitas **asmens valios palenkimo būdas, yra susijęs su trečiuoju asmeniu**, faktiškai kontroliuojančiu nukentėjusįjį, kaltininkas veikia priimdamas arba sumokėdamas pinigus, arba gaudamas ar suteikdamas kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį. Tai požymis apibūdinantis prekybos žmonėmis aukos pirkimą iš trečiojo asmens, nuo kurio, nukentėjusysis yra priklausomas, arba kitaip faktiškai jo kontroliuojamas, t. y. kaltininkas nukentėjusį „nuperka“. Pabrėžtina, kad nukentėjusiojo asmens valia yra palenkta jau ankstesnio valdytojo (Abramavičius *et. at.*, 2009, p. 167). Teisės doktrinoje abejojama dėl šio požymio priskyrimo prekybos žmonėmis būdams, kadangi, šiuo atveju veikos padarymo būdas (pirkimas arba kitokios naudos gavimas ar suteikimas) apima ir pačią veiką, todėl manoma, kad nustačius pirkimo požymį, papildomai faktinės nukentėjusiojo kontrolės trečiojo asmens atžvilgiu įrodinėti nereikia.

Prekybos žmonėmis nusikaltimo **subjektas** tiek fizinis, sulaukęs 16 metų asmuo, tiek juridinis asmuo. Atsakomybė juridiniam asmeniui kildinama iš tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimų, kuriuose valstybėms narėms keliami pareiga taikyti sankcijas juridiniams asmenims, susijusiems su prekybos žmonėmis nusikaltimu. Taip siekiama reaguoti į didėjančią riziką kai įmonės, ieškodamos pigios darbo jėgos, taip pat gaunančios pelną iš nelegalios darbo jėgos, išnaudoja asmenis priverstiniam darbui (Rodriguez-Lopez, 2017, p. 95).

Prekyba žmonėmis **subjektyviai** padaroma tiesiogine tyčia, t. y. asmuo darydamas šį nusikaltimą suvokia pavojingą veikos pobūdį, numato galimus padarinius ir jų siekia. Kadangi prekybos žmonėmis galutinė paskirtis – priverstinis ekonominis asmenų išnaudojimas, baudžiamajame įstatyme įtvirtintoje prekybos žmonėmis sudėtyje taip pat reikalaujamas vienas iš dviejų papildomų subjektyviosios pusės požymių – arba kaltininko siekimas įstatyme

išvardintų nusikalstamų tikslų, arba kaltininko žinojimas, kad šie nusikalstami tikslai bus įgyvendinti kitų asmenų (Abramavičius *et. al.*, 2009, p. 167). Siekimas įstatyme numatytų tikslų siejamas su tikslu asmenį išnaudoti vergijos, ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai, priverstinei, fiktyviai santuokai, priverstiniam darbui ar paslaugoms, t. y. darydamas prekybos žmonėmis nusikaltimą asmuo turi aiškų aukų išnaudojimo tikslą, ir dažnai, aiškiai apibrėžtą aukų išnaudojimo formą. Pavyzdžiui, asmenys gabendami ir realiai įgydami prekybos žmonėmis aukas, puikiai suvokė, kad patys sukūrė byloje nustatytą situaciją (aktyviais veiksmais sukurdami nukentėjusiųjų įsiskolinimo ir priklausomumo situacijas) juos kontroliuos ir išnaudos priverstiniam darbui už menką atlygį ir net nusikaltimams daryti bei iš to pelnysis, nuteistieji būtent to ir siekė, sprendami ir nukentėjusiųjų apgyvendinimo klausimus (Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019). Taigi, jau įgydami nukentėjusiųjų asmenis kaltinamieji turėjo konkretų tikslą – išnaudoti asmenis priverstiniam darbui ir nusikaltimų darymui. Antru atveju prekybos žmonėmis sudėčiai būdingas ne nusikalstamas tikslas, o papildoma intelektualiojo tyčios momento aspektas – žinojimas (suvokimas), kad nukentėjęs asmuo bus įtrauktas į prostituciją ar bus pelnomasi iš šio asmens prostitucijos arba jis bus išnaudojamas pornografijai, priverstiniam darbui ar kitoms išnaudojimo formoms, t. y. šiuo atveju kaltininkas neturi tikslo nukentėjusiojo išnaudoti, tačiau supranta, kad savo veika tam pasitarnauja (Abramavičius *et. al.*, 2009, p. 167). Pavyzdžiui, kaltininkas perleidžia nukentėjusįjį kitam asmeniui, kurį, šis išnaudoja priverstiniam darbui. Svarbu kad kaltininkas suvoktų faktą, kad nukentėjusysis bus išnaudojamas, bet kuriai iš prekybos žmonėmis formų.

BK 147 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti **penki alternatyvūs kvalifikuojantys prekybos žmonėmis požymiai**: kiekybinis – nusikaltimas įvykdytas prieš du ar daugiau asmenų (nukentėjusiųjų); bendrininkavimas – kai nusikaltimas padarytas dalyvaujant organizuotoje grupėje; pagal tikslą – siekiant įsigyti nukentėjusiojo asmens organą, audinį ar ląstelių; pagal einamas pareigas ir atliekamas funkcijas (būdamas valstybes tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo ir vykdydamas įgaliojimus), pagal keliamą pavojų – sukeldamas pavojų nukentėjusiojo asmens sveikatai (pvz., neduodant visaverčio maitinimo, gryno oro ir kt. ilga laikotarpi, dėl ko sutrinka asmens sveikata) (Gruodytė, *et. al.*, 2021, p. 130).

BK 147 straipsnio 3 dalis įtvirtina atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybę, nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis asmenims, padariusiems nusikalstamą veiką, kurią

asmenys buvo priversti tiesiogiai padaryti dėl jiems padarytos veikos. Prekybos žmonėmis sudėtis – formali, t. y. nėra būtina nustatyti padarinių, nusikaltimas laikomas baigtu atlikus bent vieną objektyvioje nusikaltimo pusėje numatytą veiką.

Prekybos žmonėmis nusikaltimas, siejamas su asmens, kaip prekės perleidimu, todėl norint asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis, būtina nustatyti vieną iš straipsnyje numatytų veikų, būdų ir bent vieną iš prekybos žmonėmis tikslų. Prekybos žmonėmis norma, savo sudėtyje turi ir kitų, susijusių su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms normų požymių. Viena jų – BK 147¹ straipsnyje reglamentuota norma, savarankiška išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtis. Atsižvelgiant į rašto darbo temą, toliau atskleidžiama ir šio savarankiško, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo, sudėtis bei aptariamas jo santykis su išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos, nusikaltimu.

2.2.2 Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip savarankiško, BK 147¹ įtvirtinto nusikaltimo sudėties analizė

Žmogaus teisė pasirinkti konkretų darbą kildinama iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kurios 48 straipsnyje nurodyta, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą, o priverčiamasis darbas draudžiamas. Kaip minėta pirmojoje rašto darbo dalyje, siekiant įgyvendinti Europos Sąjungos teisės aktus, perkeliant juos į nacionalinę teisę, LR BK buvo papildytas 147¹ straipsniu, kuriame reglamentuojama baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą privertimą žmogų dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas.

Šio nusikaltimo **objektas** žmogaus laisvė pasirinkti, dirbti darbą, ar jo nedirbti apskritai, taip pat teisė pasirinkti tam tikrą konkretų darbą. Taigi, šio nusikaltimo, lyginant su prekybos žmonėmis nusikaltimu, objektas nors ir susijęs su žmogaus laisvės suvaržymu, tačiau kiek siauresnis – susijęs su konkrečia žmogaus laisve pasirinkti norimą darbą. Pagal komentuojamą straipsnį sąvoka darbas apima bet kokią užsiėmimą, darbą, verslą ar pan., kurį nukentėjusysis verčiamas dirbti prieš jo valią. Atkreiptinas dėmesys, kad darbas bei paslaugos, remiantis BK 147¹ straipsnio sudėtimi, turėtų būti suprantami plačiąja prasme, t. y. kaip bet kokia žmogaus veikla, triūsas, užsiėmimas, profesija ar tarnyba, reikalaujanti protinių ar fizinių jėgų panaudojimo. Akivaizdu, kad tai gali būti vertinimas dirbti legaliai, nelegaliai, darbo santykių, verslo, paslaugų ar panašiais atvejais (Gruodytė *et.al.*, 2021, p. 138). Tai, ar asmuo dirba

legaliai ar nelegaliai, atlygintinai ar ne, neturi reikšmės kvalifikavimui, esminis požymis – kad asmuo dirbti būtų verčiamas, tai darytų prieš savo valią.

BK 147¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos sudėties **objektyvieji požymiai**: neteisėtas vertimas žmogų dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, įskaitant elgetavimą, panaudojant bent vieną iš alternatyvių būdų: fizinį smurtą, grasinimus, apgaulę ar kitus BK 147 straipsnyje nurodytus būdus. Kadangi alternatyvieji veikos padarymo būdai aptarti nagrinėjant prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtį, šioje rašto darbo dalyje pakartotinai juos aptarinėti netikslinga.

Kaip pavyzdį, siekiant iliustruoti, žmogaus išnaudojimą priverstiniam darbui, galima pateikti baudžiamąją bylą, kurioje, asmuo buvo išnaudojamas dėl savo pažeidžiamumo, priklausomumo, jauno amžiaus, lengvo protinio atsilikimo, sunkios materialios padėties, nesudarius jokios darbo sutarties, neteisėtai ir neatlygintinai buvo verčiamas dirbti ūkio darbus kaltinamojo namuose (skaldyti malkas, kūrenti pečių, tvarkyti namus, vedžioti šunį). Byloje buvo nustatyti keli objektyviosios pusės požymiai: pažeidžiamumas kurį lėmė asmeninės nukentėjusiojo savybės. t. y. asmuo buvo lengvatikis, jautrus, netvirto charakterio, lengvai pasiduodantis kitų asmenų neigiamai įtakai, negalintis už save pastovėti, prastų bendrųjų žinių turėjimas lemiantis negebėjimą daryti logiškas išvadas ir adekvačiai orientuotis, numatyti savo elgesio pasekmes, adekvačiai įvertinti kitus žmones, šios savybės leido nukentėjusiuoju lengviau pasinaudoti, daryti jam įtaką. Priklausomumas, kurį lėmė nukentėjusiojo negalėjimas laisvai disponuoti savo asmens dokumentu, elektronine mokėjimo kortele, kitos gyvenamosios vietos neturėjimas. Aplinkybės, lėmusios asmens pažeidžiamumą ir priklausomumą, tai, kad asmuo jausdamas baimę pakluso kaltinamųjų nurodymams dirbti (tai nelaikytina savanorišku sutikimu dirbti, vadinasi, buvo pažeista asmens laisvė rinktis), bei tai, kad nukentėjusysis priverstinį darbą suvokė kaip vienintelį galimą savo elgesio variantą, nurodo tinkamą veikos kvalifikavimą pagal BK 147¹ straipsnį. (Kauno apylinkės teismo 2021 m. sausio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-456-814/2021).

Šio nusikaltimo **subjektas** pakaltinamas, 16 metų sulaukęs asmuo, taip pat už šio nusikaltimo padarymą atsako ir juridinis asmuo. **Subjektyviajai** išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo pusei būdinga kaltės forma – tiesioginė tyčia. Kaltininkas suvokia, kad panaudodamas vieną iš alternatyvių nusikaltimo padarymo būdų nukentėjusįjį verčia dirbti tam tikrą darbą ir siekia taip elgtis (Gutauskas, 2015, p. 63).

Nusikaltimą kvalifikuojantys požymiai reglamentuoti 147¹ straipsnio antroje dalyje, tai vertimas dirbti ar teikti paslaugas vergijos, ar kitokiomis nežmoniškoms sąlygomis. Vergovė pagal 1926 rugsėjo 25 d. Jungtinių tautų Konvenciją dėl vergovės, yra padėtis ar būklė asmens, su kuriuo elgiamasi iš dalies arba visiškai taip, kaip su nuosavybe (Abramavičius *et.al.*, 2009, p.175). Nežmoniškos darbo sąlygos gali būti suprantamos kaip ypatingai išnaudojamos darbo sąlygos, kurių apibrėžimas pateikiamas ir 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai, ypatingai išnaudojamu darbu sąlygomis laikomos tokios darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių, kai yra labai didelė disproporcija, palyginus su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu. Teisinėje literatūroje šios sąlygos siejamos su žmoniškųjų poreikių patenkinimo galimybe, kaip antai, normaliu miegu, poilsiu, pavalgymu, gamtinių reikalų atlikimu ir kt. Sąvokos „ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos“ ir „priverstinis darbas“, skiriasi tuo, kad nors abi apibūdina darbą, priverstinio darbo atveju naudojama prievarta ir priešingumas asmens valiai, o ypatingai išnaudojančių darbo sąlygų atveju nėra panaudojama jokia prievartos forma ar apgaulė (Karalienė, 2019, p. 49).

Vertimas dirbti nepriimtiniomis sąlygomis (dideliame karštyje, šaltyje, toksiškoje, radioaktyvioje aplinkoje be apsaugos priemonių, žeminant žmogaus garbę ir orumą) taip pat pripažintinas kaip vertimas dirbti nežmoniškoms sąlygomis (Gutauskas, 2015 p. 64 cituota Milinis *et.al.*, 2013, p. 125). Nežmoniškų sąlygų apibūdinimas pateikiamas vienoje iš analizuotų baudžiamųjų bylų, tokioms sąlygoms priskiriant normalių gyvenimo sąlygų nebuvimą (šioje byloje tai asmens nuolatinis miegojimas automobilyje, maudymasis degalinėse), neįprastai ilgos darbo valandas, sąlygas, nukentėjusiajam sukeliančias fizines ir dvasines kančias (byloje tai asmens baimė išeiti iš namų, prastas miegas), tiek išnaudojimo priverstiniam darbui metu, tiek patiriant jas po įvykio. (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. birželio 22 d. nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1A-218-870/2020).

Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimo sudėtis – formalioji, nusikaltimas laikomas baigtu nuo vertimo dirbti panaudojant straipsnyje įvardytus valios palenkimo būdus, momento. Tai yra, nusikalstamos veikos inkriminavimas kaltinamajam nėra siejamas su žalos padarymu, užtenka, kad kaltinamasis pasiektų savo tikslą – priverstų nukentėjusį dirbti priverstinį darbą ar teikti paslaugas.

Analizuoti nusikaltimai reglamentuoti tame pačiame BK skyriuje („Nusikaltimai žmogaus laisvei“), šių nusikaltimų objektas yra žmogaus laisvė, tačiau BK 147¹ straipsnio objektas konkretnis – laisvė pasirinkti dirbti darbą arba jo nedirbti apskritai, taip pat teisė pasirinkti tam tikrą konkretų darbą, t. y. baudžiamoji atsakomybė kyla už neteisėtą vertimą dirbti tam tikrą darbą.

3. IŠNAUDOJIMO PRIVERSTINIAM DARBUI AR PASLAUGOMS, NUSIKALTIMO, KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS FORMOS, BK 147 STRAIPSNIO PRASME ATRIBOJIMAS NUO KITŲ NUSIKALTIMŲ

3.1. Atribojimas nuo išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147¹ straipsnis)

Prekybos žmonėmis norma, turi kai kurių kitų, nusikaltimų numatytų BK specialiojoje dalyje požymių. Kalbant apie išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kaip atskiro nusikaltimo atribojimą, svarbu paminėti, kad šios dvi normos itin susijusios.

Prekybos žmonėmis norma, įtvirtinanti sandorius, susijusius su žmogumi, kaip su preke, neapima paties žmogaus išnaudojimo, ir priešingai, siekiant asmenį išnaudoti priverstiniam darbui ar paslaugoms nereikalinga asmenį įgyti, verbuoti, gabenti ar laikyti nelaisvėje. Tai yra, kaltinamajam įgijus asmenį kaip prekę, ir tik vėliau nusprendus asmenį išnaudoti priverstiniam darbui, padaryta veika nėra laikoma prekyba žmonėmis, tokiu atveju, veika kvalifikuojama kaip BK 147¹ straipsnio atitinkama dalis.

Tačiau, jeigu išnaudojimas priverstiniam darbui atsiranda kaip prekybos žmonėmis rezultatas – kvalifikuojama šių dviejų normų sutaptis. Kaip pavyzdį galima pateikti baudžiamąją bylą, kurioje, asmenys veikdami bendrininkų grupe, pasinaudodami nukentėjusiųjų pažeidžiamumu dėl jų jauno amžiaus, sunkios materialinės padėties, nuolatinio darbo ir pajamų neturėjimo, taip pat panaudodami vieną iš prekybos žmonėmis nusikaltimo objektyviosios pusės būdų – apgaulę, žadėdami nesunkų darbą, didelį atlyginimą, pragyvenimą, geras darbo ir gyvenimo sąlygas užverbavo nukentėjusiuosius išvykti dirbti į užsienį. Kaltinamieji veikdami turėjo aiškų tikslą – užsiimti prekyba žmonėmis juos išnaudojant priverstiniam darbui, todėl jų veika kvalifikuota pagal BK 147 straipsnį, kaip baigtas nusikaltimas. Taip pat byloje nustatyta, kad pradėjusiems dirbti nukentėjusiems reikėjo dirbti visą dieną, nenormuotas darbo valandas, be laisvų dienų poilsiui, vaikščioti didelius atstumus, mokant mažesnę nei minimalų atlyginimą, kurio neužteko net pragyvenimui. Nukentėjusiųjų atžvilgiu šiems nepaklūstant dirbti buvo pradėtas naudoti fizinis smurtas, grasinimai, taip sukuriant baimės atmosferą ir įspūdį, kad nukentėjusieji neturi kito pasirinkimo kaip tik dirbti nurodytomis sąlygomis (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49-487/2021). Taigi, verčiant nukentėjusiuosius dirbti jiems nepriimtomis, nežmoniškoms sąlygomis pradėta įgyvendinti

BK 147¹ straipsnyje numatyto nusikaltimo objektyvioji pusė. Kadangi, asmenys jau buvo užverbuoti ir išgabenti dirbti į užsienio valstybę, prekybos žmonėmis nusikaltimas jau buvo baigtas, o išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip atskiro nusikaltimo objektyvioji pusė pradėta įgyvendinti asmenims dirbant toliau, neturint kitos išeities, dėl atimtų asmens dokumentų, neturint lėšų ir galimybių susirasti kitą darbą ar grįžti namo. Nukentėję asmenys buvo verčiami dirbti sutartą darbą panaudojant fizinį smurtą, grasinimus. Todėl, šioje byloje, buvo inkriminuota BK 147 ir 147¹ straipsnių idealioji sutaptis. Šis pavyzdys rodo, kad nors kaltinamieji užsiimdami prekyba žmonėmis iš anksto turėjo tikslą juos išnaudoti priverstiniam darbui, tačiau tolesnis asmenų išnaudojimas sudarė prielaidas atsirasti kito nusikaltimo sudėčiai.

Vadinasi, esminis požymis leidžiantis atriboti šias dvi veikas asmens, kaip prekės įgijimas. BK 147¹ straipsnyje yra numatyta atsakomybė ne už prekybos žmonėmis aukos pirkimą ar pardavimą, o už jos išnaudojimą priverstiniam darbui. Šiuo atveju prekybos žmonėmis auka, panaudojant bent vieną BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytą asmens valią palenkiančių būdų, yra verčiama dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas. Išnaudojantis asmuo nebūtinai turi būti pats įgijęs prekybos žmonėmis auką išnaudojimui (Generalinio prokuroro įsakymas dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo ..., 2015).

Tačiau teisminėje praktikoje BK 147 ir 147¹ straipsniuose įtvirtinti nusikaltimai gali būti inkriminuojami ir kaip atskiros veikos, t. y. nesant jų sutapties. Kaip pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 1-12-966/2019 objektyvioji prekybos žmonėmis nusikaltimo pusė pradėta įgyvendinti asmenį užverbavus vykti dirbti į užsienį, apmokėjus jo kelionę, bei įsodinus nukentėjusį į mikroautobusą vežantį į užsienio valstybę (vadinasi, buvo padaryti keli iš BK 147 straipsnyje numatytų alternatyvių veiksmų), panaudojant fizinį smurtą, grasinimus (kelis iš alternatyvių valios palenkimo būdų), turint tikslą asmenį išnaudoti priverstiniam darbui bei nusikalstamoms veikoms daryti (išnaudojimo formos). Kaltinamieji šioje byloje teigė, kad nukentėjusysis išvykti dirbti buvo suinteresuotas pats, išreiškė savo sutikimą, jų teigimu asmuo buvo laisvas pasirinkti ir kitą elgesio variantą, t. y. nesutikti važiuoti į užsienio valstybę. Tačiau, kaip minėta nagrinėjant prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtį, pabrėžtina, kad aukos sutikimas veikos kvalifikavimui reikšmės neturi, be to, šiuo atveju aukos sutikimo negalima laikyti savanorišku, kadangi sutikimas būti išnaudojamam buvo išgautas apgaule, piktnaudžiaujant asmens priklausomumu, pažeidžiamumu, grasinimais, todėl negali būti laikomas savanorišku. Iš bylos aplinkybių

galima daryti išvadą, kad asmenys darydami nusikalstamą veiką turėjo bendrą tikslą – pelnytis iš nukentėjusiojo, su siekiu jį išnaudoti priverstiniam darbui, bei nusikalstamoms veikoms daryti. Kadangi prekybos žmonėmis sudėtis – formalioji, todėl kaltinamųjų veika buvo konstatuota kaip baigta nuo asmens užverbavimo (sutikimo atidirbti už skolas) momento, tai, kad asmuo faktiškai nebuvo išgąsbentas į užsienį priverstinai dirbti, veikos kvalifikavimui reikšmės neturi.

Taip pat aptariamoje Kauno apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 1-12-966/2019 buvo nustatyta, kad vienam iš bendravykdytojų, be tikslo prekiauti nukentėjusiuoju, nusikaltimo darymo metu susiformavo nauja tyčia – išnaudoti asmenį asmeniniais tikslais t. y. neatlygintinai, kaltinamojo namuose atlikti remonto darbus. Todėl, kaltinamajam kartu su BK 147 straipsnyje reglamentuotu nusikaltimu, buvo inkriminuota ir BK 147¹ straipsnyje numatyta nusikalstama veika, nukentėjusysis buvo priverstas atlikti remonto darbus negaunant jokio užmokesčio, neturint kito pasirinkimo, iš baimės, siekdamas atiduoti įsiskolinimą. Kaltinamasis pasinaudojo nukentėjusiojo pažeidžiamumu ir priklausomumu, bei turima laisvę varžančia kontrole. Tai yra, kaltinamasis nors ir turėjo tikslą, asmenį priversti dirbti užsienio valstybėje, su siekiu atgauti paskolintas lėšas, iš pradžių veikdamas tiesiogine tyčia, kartu su bendrininkais, turėjo bendrą tikslą – asmenį išnaudoti priverstiniam darbui bei nusikalstamoms veikoms daryti užsienio valstybėje, vien asmens verbavimas ir gabenimas pirmajame padarytos veikos epizode rodo prekybos žmonėmis požymius. Tolimesni asmens veiksmai – nukentėjusiojo išnaudojimas priverstiniam darbui savo asmeninių poreikių tenkinimui, neturi prekybos žmonėmis požymių, kadangi, kaltinamasis veikė naujai susiformavusia tyčia, laukdamas, kol nukentėjusysis galės būti išvežtas į užsienio valstybę, sumanė jį išnaudoti, t. y. naudojosi neatlygintiniu asmens darbu panaudojant grasinimus ir fizinį smurtą. Būtent dėl šių priežasčių šio kaltinamojo atžvilgiu buvo inkriminuotos dvi savarankiškos veikos – esant iš naujo susiformavusiai asmens tyčiai.

Lyginant išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos, nusikaltimo įtvirtinto BK 147 straipsnyje ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms BK 147¹ straipsnio prasme, subjektyviasias puses, paminėtina, kad abu nusikaltimai padaromi tiesiogine tyčia, t. y. asmuo suvokia, kad panaudodamas vieną iš alternatyvių nusikaltimo padarymo būdų verčia nukentėjusįjį dirbti tam tikrą darbą, pakaltinamo, 16 metų sulaukusio fizinio asmens, taigi abiejų nusikaltimų subjektyvioji pusė apibūdinama vienodai.

Baudžiamajai atsakomybei už išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos kilti būtina nustatyti bent vieną iš alternatyvių prekybos žmonėmis veikų (pirkimą, pardavimą, verbavimą ar kt.) ir bent vieną iš poveikio nukentėjusiajam būdų (fizinio smurto, grasinimų ar kt.) ir tikslą asmenį išnaudoti priverstiniam darbui ar paslaugoms. Išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltime nukentėjusysis naudojant bent vieną poveikio jo atžvilgiu būdą, verčiamas dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas, tačiau šio nusikaltimo sudėtis neapima prekybos žmonėmis. BK 147 ir 147¹ straipsniuose numatyti gali būti nusikaltimai inkriminuojami kartu, kaip šių nusikaltimų sutaptis, arba kaip atskiros veikos, todėl kiekvienu konkrečiu atveju teismas turi nustatyti ar yra prekybos žmonėmis požymių – įvairių sandorių, kurių objektas žmogus, sudarymą.

3.2. Atribojimas nuo naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis (BK 147² straipsnis)

Baudžiamoji atsakomybė už naudojimąsi priverstiniu darbu ar paslaugomis sietina su prekybos žmonėmis aukos teikiamos naudos gavimu. BK 147² įtvirtinto straipsnio atsiradimą lėmė Europos Tarybos 2005 m. gegužės 16 d. konvencija „Dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, kurioje numatyta, kad šalys pagal galimybę turėtų priimti teisės aktus ar kitas priemones būtinas pagal jų vidaus teisę, siekiant pripažinti nusikaltimais veikas, kuriose naudojamas paslaugomis, žinant, kad teikiamos paslaugos yra prekybos žmonėmis aukos išnaudojimo objektas (19 konvencijos straipsnis). Kitas, šio straipsnio įgyvendinimui svarbus dokumentas Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva Nr. 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. Šioje direktyvoje valstybėms narėms nustatyta pareiga siekiant stabdyti prekybos žmonėmis nusikaltimo paklausą imtis priemonių, kad naudojimas paslaugomis, žinant kad jas teikiantis asmuo yra prekybos žmonėmis veikos auka, būtų laikomas nusikalstama veika. Taigi, abiejuose Europos Sąjungos dokumentuose nustatyta tokio paties turinio valstybių narių pareiga savo nacionaliniuose teisės aktuose kriminalizuoti tokio pobūdžio veiką. Tai rodo, kad ne tik prekyba ar išnaudojimas, bet ir naudojimas priverstiniu darbu ar paslaugomis taip pat visuotinai pavojingas nusikaltimas.

Naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis nusikaltimo aptarimas, lyginant jį su išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimu aktualus tuo, kad tarp šių dviejų nusikaltimų egzistuoja stiprus koreliacinis ryšys,

t. y. būtent dėl asmenų, kurie naudojami priverstiniu darbu ar paslaugomis, klesti prekyba žmonėmis ir prekybos žmonėmis aukų išnaudojimas priverstiniam darbui. **Objektyvieji BK 147² straipsnyje numatyto nusikaltimo požymiai** pasireiškia alternatyviais veiksmais – naudojimusi žmogaus darbu ar teikiamomis paslaugomis, įskaitant prostituciją. Esminė sąlyga baudžiamajai atsakomybei kilti pagal šį straipsnį – subjektyvieji požymiai, asmens žinojimas arba turėjimas ir galėjimas žinoti, kad auka dirba konkretų darbą ar teikia paslaugas tik dėl to, kad jos/jo valia yra paveikta vienu iš įstatyme numatytų būtų (panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, apgaulę ir kt.) (Gruodytė *et.al.*, 2021, p.141). Šios nusikalstamos **veikos subjektas** yra ne asmuo, kuris užsiima prekyba žmonėmis ir gauna iš jos kažkokią naudą, o su prekyba žmonėmis, kaip nusikalstamos veikos darymu, nesusijęs trečiasis asmuo, kuris naudojami asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, t. y. klientas (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-288-648/2018). Taigi pagrindinis požymis leidžiantis praktikoje atskirti šiuos du nusikaltimus veikos darymo tikslas – asmens išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms kaltininko tikslas asmenį, suvaržius jo laisvę, išnaudoti, ir iš tokio asmens išnaudojimo gauti vienokią ar kitokią naudą, o naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis nusikaltimo tikslas išnaudoti prekybos žmonėmis auką, tačiau pabrėžtina, kad šio nusikaltimo darymo metu nėra įgyvendinamos BK 147 straipsnyje įtvirtintos alternatyvios objektyviosios pusės veikos (pardavimas, pirkimas, kitoks perleidimas, verbavimas ar kt.). Pavyzdžiui, byloje, nors ir susijusioje su naudojimosi prostitucija, o ne naudojimosi kito žmogaus darbu, svarbus teismo išaiškinimas, dėl subjektyviosios nusikaltimo pusės požymių. Šioje byloje pirmosios instancijos teismo asmuo buvo nuteistas už tai, kad išnaudojimo tikslais naudojosi asmens seksualinėmis paslaugomis t. y. neatlygintinai pasinaudojo nukentėjusiosios teikiamomis seksualinėmis paslaugomis, turėdamas ir galėdamas suprasti, kad ji jas teikia dėl to, kad buvo padaryta materialiai ir psichologiškai priklausoma nuo asmens, kuris ją buvo atvežęs ir apgyvendinęs viešbutyje, turėdamas tikslą išnaudoti prostitucijai. Tačiau, asmuo buvo išteisintas apeliacinės instancijos teismo kaip nepadaręs veikos, numatytos BK 147² straipsnyje, kadangi, byloje buvo įrodyti tik objektyvieji nusikaltimo požymiai, tačiau nebuvo įrodyti subjektyviosios pusės požymiai, t. y. vien asmens suvokimo, kad nukentėjusioji teikia seksualines paslaugas, ir pasinaudojimo tokiomis nukentėjusiosios paslaugomis nepakanka norint inkriminuoti BK 147² straipsnyje numatytą nusikaltimą (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-689/2019). Tai reiškia, kad

kaltininko suvokimas ir žinojimas, kad naudojasi prekybos žmonėmis aukos teikiamu darbu ar paslaugomis, kurias ši atlieka prieš savo valią turi būti grindžiamas pagrįstais įrodymais ir negali būti preziumuojamas ar išvedamas iš kitų byloje įrodytų aplinkybių.

Taigi, nors BK 147² straipsnio taikymas nacionalinėje teismų praktikoje nėra dažnas, Lietuvoje priverstiniu kito asmens darbu dažniausiai naudojama kai prekybos žmonėmis auka išnaudojama seksualiniams nusikaltimams, dažniausiai susijusiems su moterų išnaudojimu prostitucijai. BK 147 ir BK 147² straipsniuose reglamentuoti nusikaltimai skiriami per jų darymo tikslą bei subjektą, kadangi naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis subjektas, ne asmuo įgijęs prekybos žmonėmis auką, bet priverstiniu darbu ar paslaugomis besinaudojantis asmuo. Galima daryti prielaidą, kad prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimų darymo mastai sumažėtų, nesant trečiųjų asmenų, kurie naudojasi tokiu išnaudojamų asmenų darbu.

3.3. Atribojimas nuo vaiko išnaudojimo priverstiniam darbui, kaip vaiko pirkimo arba pardavimo formos (BK 157 straipsnis)

Remiantis pirmoje rašto darbo dalyje analizuotais statistiniais prekybos žmonėmis duomenimis, prekybos žmonėmis nusikaltimo aukomis tampa ne tik suaugę asmenys, bet ir vaikai (asmenys nesulaukę 18 metų). Berniukai dažniausiai prekyboje žmonėmis išnaudojami priverstiniam darbui, mergaitės į prekybą žmonėmis dažniau įtraukiamos siekiant jas išnaudoti prostitucijai ir kitoms seksualinio išnaudojimo formoms (Global report on trafficking in persons, 2020, p 33)

Vaiko pirkimas arba pardavimas įtvirtintas BK 157 straipsnyje, kitaip nei prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimai, šis nusikaltimas įtvirtintas kitame skyriuje – „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“, tai galima sieti su Konstitucijoje įtvirtinta ypatinga vaiko, vaikystės, ir nepilnamečių apsauga, bei su dar didesniu šio nusikaltimo pavojingumu.

Vaiko pirkimo arba pardavimo kaip nusikaltimo įtraukimą į LR BK lėmė jau minėto Europos Sąjungos teisės akto – 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, įgyvendinimas. Direktyvoje nurodyta, kad vaikams dėl didesnio jų pažeidžiamumo kyla didesnis pavojus tapti prekybos žmonėmis aukomis. Vaiko pirkimas arba pardavimas yra specialioji prekybos žmonėmis

nusikaltimo norma. Su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimu, šis BK 157 straipsnyje įtvirtintas nusikaltimas susijęs tuo, kad viena iš BK 157 straipsnyje įtvirtintų, vaiko išnaudojimo formų taip pat yra išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą. Todėl, tikslinga išskirti šiuos du nusikaltimus skiriančius požymius.

BK 157 straipsnio **objektas** – normalus vaiko vystymasis, jo laisvė, neliečiamybė, o nukentėjusysis – vaikas, t. y. asmuo neturintis 18 metų, arba mažametis (t. y. asmuo nesulaukęs 14 metų). Lyginant BK 157 straipsnį su BK 147 straipsniu pažymėtina, kad nors **objektyviosios pusės požymiai** nurodomi bene vienodi – pirkimas, pardavimas, kitoks perleidimas, įgijimas, verbavimas, gabenimas arba laikymas nelaisvėje, šioje normoje įtvirtinta papildoma veika – siūlė pirkti ar kitaip įgyti. BK 157 straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę ne už patį vaiko išnaudojimą, o už jo pirkimą ir pardavimą, turint nusikalstamą tikslą – žinant ir siekiant, kad jis būtų neteisėtai įvaikintas ar išnaudojamas įstatyme nustatytoms išnaudojimo formoms, priverstiniam darbui ar paslaugoms, nusikalstamai veikai daryti ar kitiems išnaudojimo tikslams (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-267-648/2019). Kitaip nei prekybos žmonėmis atveju, įstatymas, nenumato nukentėjusiojo valią palaužiančių būdų panaudojimo, kas lengvina veikos įrodinėjimą ir užtikrina efektyvesnę nepilnamečių apsaugą (Gruodytė *et.al.*, 2021, p. 222).

Taip pat BK 157 straipsnio sudėtyje numatyti ir analogiški prekybos žmonėmis nusikaltimo subjektyviosios pusės požymiai: kaltininko žinojimas arba siekis, išnaudoti vaiką konkrečioms tikslams, tokiems kaip prostitucijai, pornografijai, priverstiniam darbui ar paslaugoms ir kt. Kaip ir prekybos žmonėmis atveju, vaiko pirkimo arba pardavimo metu, vaiko t. y. nukentėjusiojo sutikimas veikos inkriminavimui neturi reikšmės. Tai sietina su aukščiau minėtos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (2011/36/ES) reikalavimais, t. y. direktyvoje nurodyta, kad, kai išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms susijęs su vaikais, joks galimas sutikimas niekada neturėtų būti laikomas galiojančiu.

Kadangi, išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, gali būti suprantamas ir BK 157 straipsnio prasme, būtina pažymėti, kad esminis kriterijus leidžiantis teisingai kvalifikuoti padarytą nusikaltimą, ir skiriantis BK 147 ir BK 157 straipsnius – nukentėjusysis, tikslingiau, prekybos žmonėmis nukentėjusiojo amžius. Pagal BK 157 straipsnį nukentėjusysis yra vaikas – asmuo iki 18 metų. Kalbant apie vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo nukentėjusįjį,

paminėtina, kad nuo prekybos žmonėmis aukų, vaikai skiriasi ne tik savo amžiumi, bet dažniausiai šioms aukoms būdingi elgesio sutrikimai, mišrus elgesio bei emocijų sutrikimas. Todėl paprastai tokios aukos neturi socialinių įgūdžių, kaip asmenybės nelinkę paklusti socialinėms normoms ir yra ties adaptacijos riba, labai linkę prisirišti, ieškantys globos. Taigi šios aplinkybės neabejotinai lemia tai, kad tokie asmenys, visiškai pasitikėdami nusikaltėliais, sutinka važiuoti dirbti į užsienį, nesuvokia, kad užsienyje bus įtraukti į prostituciją ar kitokią išnaudotojišką – nusikalstamą veiklą (Gutauskas, 2016, p. 199).

Nacionalinėje teismų praktikoje nagrinėtos baudžiamosios bylos, dažniausiai susijusios su vaiko pirkimu ar pardavimu nusikalstamoms veikoms daryti (dažniausiai susijusios su narkotinėmis medžiagomis ir vagystėmis), todėl tokio pobūdžio bylose nėra susiduriama su probleminiu, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos ir vaiko išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms nusikaltimų atskyrimo klausimu.

Taigi, BK 157 straipsnyje numatytas nusikaltimas nagrinėjamos temos aspektu susijęs su tuo, kad vaikas taip pat gali būti išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, tačiau pagrindinis BK 147 ir BK 157 straipsniuose įtvirtintus nusikaltimus skiriantis požymis – **nukentėjusiojo amžius**.

Apibendrinus, išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis forma gali būti susijęs ne tik su prekybos žmonėmis nusikaltimu, tačiau ir su kitais, atskirais nusikaltimais – išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms, naudojimusi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, vaiko išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip vaiko pirkimo arba pardavimo forma. Minėtieji nusikaltimai atskiriami pagal jų objektyviosios pusės požymius, subjektą, nukentėjusįjį, todėl kiekvienu konkrečiu atveju reikia atidžiai vertinti visas byloje esančias aplinkybes, analizuoti ir įrodyti visus nusikaltimų sudėties požymius.

IŠVADOS

1. Prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui sampratos tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje nuolat keitėsi, tačiau šie nusikaltimai visada buvo siejami su prigimtinių ir pagrindinių žmogaus teisių – žmogaus teisės į laisvę, teisės darbą, laisvą darbo pasirinkimą pažeidimu. Sampratų raida, į prekybos žmonėmis definiciją įtraukiant skirtingas galimas prekybos žmonėmis aukos išnaudojimo formas, siejama su didesne ir efektyvesne žmogaus teisių apsauga.
2. Šiame darbe analizuotuose tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose prekyba žmonėmis apibrėžiama kaip asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, panaudojant prievartos būdus – fizinį smurtą, grasinimus, apgaulę, pasinaudojant asmens pažeidžiamumu arba priklausomumu. Išnaudojimas priverstiniam darbui sietinas su bet kokių darbu ar tarnyba, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia. Remiantis statistikos duomenimis, prekyba žmonėmis – tai vienas pavojingiausių ir sunkiausiai identifikuojamų nusikaltimų, o išnaudojimas priverstiniam darbui viena iš dažniausių išnaudojimo formų.
3. Remiantis statistikos duomenimis, Lietuvoje išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimas nėra dažnas, tačiau tai sietina su šio nusikaltimo latentiskumu ir nepaneigia didelio šio nusikaltimo pavojingumo. Teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad priverstiniam darbui asmenys dažniausiai užverbuojami, pasinaudojant jų priklausomumu, pažeidžiamumu arba panaudojant apgaulę.
4. BK 147 straipsnyje reglamentuotas išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma, inkriminuojamas tik nustačius bent vieną objektyviosios nusikaltimo pusės požymių, disponuojant žmogumi kaip preke bei panaudojant bent vieną iš straipsnio dispozicijoje nurodytų valios palenkimo būdų, siekiant asmenį išnaudoti priverstiniam darbui ar paslaugoms. BK 147¹ straipsnis numato atsakomybę už asmens išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugoms, tačiau šis straipsnis gali būti inkriminuojamas tik nesant prekybos žmonėmis požymio. Tai esminis šių dviejų nusikaltimų skirtumas.

5. Nusikaltimų, susijusių su išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms Lietuvos Respublikos BK yra ir daugiau: išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms (147¹ straipsnis), naudojimas asmens priverstiniu darbu arba paslaugomis (147² straipsnis), vaiko pirkimas arba pardavimas (157 straipsnis). Šie nusikaltimai skiriami pagal jų objektyviąją pusę ir subjektą (naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis subjektas – „klientas“). Kvalifikuojant veiką pagal BK 147, 147¹ arba 147² straipsnius privaloma nustatyti, kad nukentėjęs pilnametystės sulaukęs asmuo, kitu atveju turėtų būti taikoma vaiko pirkimo arba pardavimo (BK 157 straipsnis) norma.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai

Tarptautinės konvencijos, sutartys ir dokumentai

1. Tarptautinės Darbo Organizacijos Konvencija Nr. 29 Priverstinio ar privalomojo darbo (1930). *Valstybės žinios*, 27-648.
2. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 68-2497.
3. Convention for the Suppression of Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others (1949). [1951] 96 UNTS 271
4. Beijing Declaration and Platform for Action adopted by the Fourth World Conference on Women: Action for Equality, Development and Peace, Beijing, 15 September 1995 [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> [žiūrėta 2023 m. vasario 10 d.].
5. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000). *Valstybės žinios*, 49-2166.

Europos Sąjungos ir Europos Tarybos teisės aktai

6. Konvencija parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu dėl Europos policijos biuro įsteigimo (Europolo konvencija). *Valstybės žinios*, 2004-07-22, 113-4202.
7. Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. *Valstybės žinios*, 2012-08-17, 96-4916.
8. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(2000)11 dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=355371&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> [žiūrėta 2023 m. vasario 20 d.] .

9. Tarybos 2002 m. liepos 19 d. pamatinis sprendimas 2002/629/TVR dėl kovos su prekyba žmonėmis. *OL L 203, p. 1.*
10. Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (2012). *Valstybės žinios*, 96-4916.
11. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. *OL L 101, p. 1.*

Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai

12. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės Žinios*, 33-1014.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
14. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 67-1937.
15. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, 81-2945.
16. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas 2012 m. birželio 30 d. įstatymu (2012). *Valstybės žinios*, 82-4276.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 147-1, 151-1, 189, 214, 218, 224-1 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas. TAR, 2020-11-18, 24234
18. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“. TAR, 20631.

II. Specialioji literatūra

19. Allain, J. (2017). White slave traffic in International Law. *Journal of trafficking and human exploitation*, 1, 1, 1-40.

20. Abramavičius, A. et al. (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: (99-212 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
21. Bazylevas, I., Pajaujis, V. (2015). *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas*. Vilnius: Teisės institutas.
22. Burda, R., Gruodytė, E., ir Krikščiūnas, R. (2007). *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija.
23. Fedosiuk, O. (2005). Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 54, 70-84.
24. Fedosiuk, O. (2007). Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. Birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 8(98), 54–61.
25. Fedosiukas, O. ir Gruodytė, E (red.) (2021). *Lietuvos baudžiamoji teisė: specialioji dalis: vadovėlis*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
26. Gutauskas, A. (2015). Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147(1) straipsnis) kaip prekybos žmonėmis forma. Iš: Abramavičius, A. et al. (2015). *Šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios politikos ir baudžiamosios teisės klausimais rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 51-68.
27. Gutauskas, A. (2016). Diagnozė – šiuolaikinė vergovė. Ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos. *Jurisprudencija*, 23 (2), 193-209.
28. Janušauskienė, D. (2014). Prekyba žmonėmis priverstiniam darbui ir darbuotojų išnaudojimas užsienyje: Lietuvių migrantų patirtis. Vilnius: Justitia.
29. Karalienė, I. (2019). Ar darbas ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis užtraukia baudžiamąją atsakomybę Lietuvoje? *Teisės apžvalga*, 1(19), 45-68.
30. Malloch, M., Rigby, P. (Eds.) (2016). *Human trafficking: The Complexities of Exploitation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
31. Mickevičius, D. (2005). Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitiktis Lietuvos Respublikos tarptautinėms ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*, 54, 122-133.
32. Milinis, A. (2013). *Lietuvos baudžiamoji teisė: specialioji dalis*. Vilnius: Justitia.
33. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia.

34. Rodrigez-Lopez, S. (2017). Criminal Liability of Legal Persons for Human Trafficking Offences in International and European Law. *Journal of trafficking and human exploitation*, 1, 1, 95-114.
35. Švedas, G., Prapiestis, J., Vosyliutė, A., Prapiestis, D., (2022) *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies sistemiškumo iššūkiai: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

III. Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

36. J. and others v. Austria [ECHR], No. 58216/12, [2017-01-17]. ECLI:CE:ECHR:2017:0117 JUD005821612.
37. Chowdury and Others v. Greece [ECHR], No. 21884/15, [2017-03-30]. ECLI:CE:ECHR:2017:0330 JUD002188415.
38. S.M. v. Croatia [ECHR], No. 60561/14, [2020-06-25]. ECLI:CE:ECHR:2018:0719 JUD006056114.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288-648/2018.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-689/2019.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-267-648/2019.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-13-719/2020.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.
44. Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110-318/2019.
45. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. birželio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-218-870/2020.

46. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49-487/2021.
47. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193-487/2021.
48. Kauno apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-12-966/2019.
49. Kauno apylinkės teismo 2021 m. sausio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-456-814/2021.

IV. Kiti šaltiniai

50. Europol's Report on Trafficking in Human Beings (THB) Financial Business Model 2015. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/europol_thb_financial_business_model_2015.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 25 d.].
51. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage International Labour Organization (ILO), Walk Free, and International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2022 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_854733.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 25 d.].
52. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai: Trečioji kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, kaip reikalaujama pagal direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 straipsnį. [Interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52020DC0661> [žiūrėta 2023 m. vasario 25 d.]
53. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija „Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2017 metais“, 2018 m. [Interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/Apzvalga%20uz%202017%20metus.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d.]
54. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija „Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2018 m.“, 2019 m. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba

- [a_zmonemis/nacionalinio%20pranesejo%20ataskaita_2019%2B%2B.pdf](#) [žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d.]
55. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija „2019 metų kovo su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2020. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2019%20m_%20apzvalga.pdf [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.]
56. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija „2020 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2021 m. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%2002%2024_NACIONALINIO%20PRANESEJO%20ATASKAITA_tinklapiui.pdf [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
57. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija 2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, 2022 m. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%20MET%C5%B2%20KOVOS%20SU%20PREKYBA%20%C5%BDMON%C4%96MIS%20SITUACIJOS%20LIETUVOJE%20AP%C5%BDVALGA%2B.pdf [žiūrėta 2023 m. kovo 1 d.].
58. UNODC, Global Report on Tracking in Persons 2022 (United Nations publication, Sales no.: E.23.IV.1). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2022/GLOTiP_2022_web.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 27 d.]
59. UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2018 (United Nations publication, Sales No. E.19.IV.2) [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 27 d.].
60. UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2020 (United Nations publication, Sales No. E.20.IV.3) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 27 d.].

SANTRAUKA

Išnaudojimas priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis forma

Viltė Šeškevičiūtė

Prekyba žmonėmis – vienas iš pavojingiausių ir pelningiausių nusikaltimų, kurio metu pažeidžiamos pagrindinės žmogau teisės, o su nukentėjusiuoju elgiamasi kaip preke. Šio nusikaltimo aukomis tampa abiejų lyčių asmenys, taip pat ir asmenys nesulaukę pilnametystės – vaikai. Prekybos žmonėmis nusikaltimas pasireiškia įvairiomis formomis, viena jų – išnaudojimas priverstiniam darbui, šio nusikaltimo metu pažeidžiama asmens teisė laisvai pasirinkti norimą darbą arba jo išvis nedirbti.

Šiame darbe išnaudojimas priverstiniam darbui analizuojamas kaip viena iš prekybos žmonėmis formų, todėl nagrinėjamos prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui sampratos ir jų raida tarptautinėje bei Europos Sąjungos teisėje. Analizuojami svarbiausi su prekyba žmonėmis susiję teisės aktai, taip pat analizuojamas prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui paplitimas tarptautiniu bei Europos Sąjungos mastu. Antrojoje darbo dalyje aptariamas išnaudojimo priverstiniam darbui reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, kartu pabrėžiant, kad nacionaliniame įstatyme kartu su išnaudojimu priverstiniam darbui galimas asmens išnaudojimas paslaugoms. Tuo remiantis darbe atliekama prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnio) ir išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147¹ straipsnio) nusikaltimų sudėčių požymių analizė. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiamas išnaudojimo priverstiniam darbui kaip prekybos žmonėmis formos nusikaltimo santykis su kitais nusikaltimais – išnaudojimu priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147¹ straipsnis), naudojimu asmens priverstinio darbu ar paslaugomis (BK 147²), vaiko pirkimu arba pardavimu (BK 157 straipsnis).

SUMMARY

Exploitation for Forced Labour as a Form of Trafficking in Human Beings

Viltė Šeškevičiūtė

Human trafficking is one of the most dangerous and profitable crimes, during which basic human rights are violated and the victim is treated as a commodity. Victims of this crime are persons of both sexes, as well as minors - children. The crime of human trafficking manifests itself in various forms, one of them is exploitation for forced labor, during this crime a person's right to freely choose the desired job or not to work at all is violated.

In this paper, exploitation for forced labor is analyzed as one of the forms of human trafficking, therefore the concepts of human trafficking and exploitation for forced labor are examined and it's development in international and European Union law. The most important legal acts related to human trafficking are analyzed, as well as analyzing the spread of human trafficking and exploitation for forced labor on an international and European Union scale. The second part of the work discusses the regulation of exploitation for forced labor in the Criminal Code of the Republic of Lithuania, while emphasizing that the exploitation of a person for services is possible together with exploitation for forced labor in the national law. Based on this, the paper analyzes the characteristics of the crimes of human trafficking (Article 147 of the Criminal Code) and exploitation for forced labor or services (Article 147¹ of the Criminal Code). The third part of the paper reveals the relationship between the crime of exploitation for forced labor as a form of human trafficking and other crimes – exploitation for forced labor or services (article 147¹ of the Criminal Code), using a person for forced labor or services (article 147² of the Criminal Code), buying or selling a child (article 157 of the Criminal Code).